

Neoliberal Tarih ve Neosapiens

Neoliberal History and Neosapiens

Dr. Sümeyra ÇALIŞKAN*

Öz

Kolektif bellek araştırmaları oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Kolektif bellekte tarih ve kolektif belleğin tarihle ilişkisi de bu konuların en önemlilerindedir. Grupların, toplumların, toplulukların belleklerdeki tarih bilgisi bu alanın araştırdığı konulardan birini oluşturur. Ayrıca belleklerdeki tarih bilgisinin oluşturulması, oluşturan etkenler ve gruplar, tarihi olaylar, egemen gruplar da bu bağlamda araştırılmaktadır. Bellek araştırmaları tarihin en eski zamanlarından itibaren egemen sınıflar, yöneticiler, dini kurumların toplumlarına tarihi olayları anlayışlarınınca biçimlendiren anlatılar sunduklarını ortaya koymuştur. Günümüzde ulus devlet anlayışının egemenliğiyle tarih her devlette bu bağlamda değerlendirilir. Bunun neticesi olarak tarih araştırmalarında ulus devlet paradigmasının baskın olduğu görülmektedir. Bununla beraber tarih araştırmaları Marksizm, feminist teori, post-kolonyal yazımdan da etkilenmiştir ve önemli bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu ve burada zikredilmeyen birçok anlayışın sirayet ettiği tarih yazımı literatürü toplumda bellek oluşturmada önemli yer edinmiştir. Bununla birlikte 1980 yılında dünyaya egemen olmaya başlayan neoliberal anlayış ve egemenliğin tarih yazımındaki kavramsallaştırması yapılmamıştır. Bu anlayışın en önemli ve hafıza kurucu eseri olan “Tarihin Sonu ve Son İnsan” dan itibaren ortaya çıkan belli başlı eserlerin oluşturduğu hafıza ile bu eserlerin tarih yazımı bakımından değeri henüz araştırılmamıştır. Diğer tarih araştırmalarının tarih yazımı geleneğindeki konumu ve özellikleri büyük oranda sınıflandırılmıştır. Ancak neoliberal

* skepticalmodest@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2728-1821

geleneğin en önemli tarih eserleri kategorilendirilip özellikleri sorgulanmamıştır. Bu araştırmada neoliberalizmin ne olduğu ve neoliberal tarih yazımının başat eserlerinde kendini nasıl gösterdiği irdelenmiş, başlıca eserlerinden hareketle özellikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın sınırları dolayısıyla neoliberal tarihin başyapıtı denebilecek “Sapiens” üzerinden bir değerlendirmeye gidilmiştir. Ancak bunun noksanlık yaratacağı düşünülerek “Tarihin Sonu ve Son İnsan” ve “Ulusların Düşüşü” de incelenmiş, neoliberal tarihin özellikleri saptanmaya çalışılmıştır. Neoliberal tarihin toplumun ekonomik refahı, demokrasi ve eğitim bakımından tahrip edici bir bellek kurduğu bulgulanmıştır. Bu araştırma. “Neoliberal tarih” kavramsallaştırması ve tarih yazımının özelliklerini tespit çalışması bakımından ilk olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hafıza ve Tarih, Tarih Yazımı, Neoliberalizm, Neoliberal Tarih, Sapiens,

Abstract

Collective memory research covers a wide range of topics. History in collective memory and the relationship between collective memory and history are among the most important of these topics. The knowledge of history in the memories of groups, societies and communities constitutes one of the subjects of this field. In addition, the formation of historical knowledge in memory, the factors and groups that form it, historical events, dominant groups are also researched in this context. Memory research has revealed that since the earliest times of history, ruling classes, rulers and religious institutions have presented their societies with narratives that shape historical events according to their understanding. Today, with the dominance of the nation-state understanding, history is evaluated in this context in every state. As a result, it is seen that the nation-state paradigm is dominant in historical research. However, historical research has also been influenced by Marxism, feminist theory, post-colonial writing and an important literature has emerged. The historiographical literature, which is permeated by these and many other understandings not mentioned here, has taken an important place in creating memory in society. However, the conceptualization of the neoliberal understanding and sovereignty, which started to dominate the world in 1980, has not been conceptualized in historiography. The memory created by the major works that have emerged since “The End of History and the Last Man”, the most important and memory-forming work of this understanding, and the value of these works in terms of historiography have not yet been investigated. The position and characteristics of other historical studies in the historiographical tradition have largely been categorized. However, the most important historical works of the neoliberal tradition have not been categorized and their characteristics have not been questioned. In this study, what neoliberalism is and how it manifests itself in the major works of neoliberal historiography have been examined, and their characteristics have been identified based on their major works. Due to the limits of the study, an evaluation was made on “Sapiens”, which can be called the masterpiece of neoliberal history. However, considering that this would be incomplete, “The End of History and the Last Man” and “The Fall of Nations” were also analyzed and the characteristics of neoliberal history were tried to be

determined. This research. It has been found that neoliberal history has constructed a destructive memory for the economic well-being of society, democracy and education.

This research is the first in terms of conceptualizing “neoliberal history” and trying to determine the characteristics of historiography.

Keywords: Memory and History, Historiography, Neoliberalism, Neoliberal History, Sapiens

Giriş

Geçmiş bilinci bireyler ve toplumlar için gerekliliktir. Bundan dolayı bireysel kimliğe ek olarak kolektif kimlikler söz konusudur. Lepeltier’in deyişiyle günümüzde geçmiş, kimliğin en güvenli sığınağıdır. Bu noktada, sığınakların inşası meselesi önemini göstermektedir. İnşa, kimliğin vazgeçilmez ayağıdır. İnsanlar geçmişi tanıma ihtiyacı duyarlar çünkü kimlikleri buna bağlıdır. “Kimlik, aidiyet, tarih ve ideoloji olguları, bellek vasıtasıyla birbirine bağlanır” (Bilgin, 2007: 211 / 219).

Toplum belleği üzerinde kurulan denetim büyük oranda erk hiyerarşisinin koşullarını oluşturmasından da kaynaklanmıştır. Kolektif belleğin biçimlendirilmesi meşruiyetle ilgilidir. Bu da oldukça hayatî bir siyasal problem olan bilginin denetlenmesi ve sahip olunmasıyla doğrudan ilgilidir. Yaşanılan zamana dair deneyimlerin önemli ölçüde geçmiş hakkındaki bilgilere dayanması bakımından bellek; geçmişin olay ve nesnelere nedensellik bağlantılarıyla bugüne bakmakta ve geçmiş etmenler günümüzle ilgili deneyimleri etkileyip çarpıtma gücü de ortaya çıkarmaktadır. Geçmişe dayanan bugünün oluşturduğu ona ait imgeler, genel olarak mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırmaya da fayda sağlamaktadır (Connerton, 1999: 7-12 / 25-28).

Simon Clarke, neoliberal modelin dünyayı “olması gerektiği” gibi tanımlama iddiasında olduğunu belirterek maksadının hakiki dünyaya uygun bir model geliştirmekten ziyade gerçek dünyayı tasavvur ettiği modele uygun hâle getirmek olduğunu yazar (Clarke, 2007,s.104-105). Neoliberal tarihin de tam olarak tarihi, geçmişi bu tutum çerçevesinde, maksadı karşılayacak biçimde ele aldığı görülmektedir.

Neoliberalizmin kendini hakiki ve görgül olarak doğrulanabilir kılmada garip bir biçimde etkili olduğu ve kendini dayatmasında söylemsel gücün etkisinin çok büyük olduğu (Munck, 2007: 114) ifade edilmiştir. Bu hakikileştirip doğrulanabilirliğin, tarih anlatısı vasıtasıyla da ilgisi olduğu yadsınamaz. Bu tarihlerin neoliberal tasavvuru, tarihin doğal ve kaçınılmaz neticesi, düzeni olduğu biçiminde ele almaları ve geçmişten meşruiyet arayıp kurmaları yabana atılır bir durum değildir. Neoliberal tarihin söz konusu neticeyi oluşturup güçlendirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bellek oluşturmada tarihin ontolojik bir yeri ve işlevi bulunur. Bu yüzden neoliberal tarih kategorisine ve özelliklerine ihtiyaç büyüktür.

Sembolik doğrular ve imgelerin bellekteki yeri çokça vurgulanmıştır. Bu noktada neoliberal tarih anlatısının aktardığı sembolik doğruları anlamak için ideolojisini tespit etmek gerekmektedir. Nasıl ki Whig tarih yazımı geleneği ve anlayışı, Osmanlı vakanüvislik geleneği ve anlayışı, Marksist tarih ve geleneği ve anlayışı varsa ve

eserlerde bu etkenlerin rolü sorgulanıyorsa popülerliği dolayısıyla bellek oluşturduğu şüphesiz olan bir takım eserlere de bu biçimde yaklaşılmalıdır. Dolayısıyla bu makale henüz tarih yazımı kategorisinde yeri net bir biçimde işaret edilmeyen “neoliberal tarih yazımı ve anlayışı”nı eserlerinden tespitle ortaya koyma, netleştirme çabası olarak önem taşımakta ve ortaya koyma bakımından ilki temsil etmektedir. Zira bu türden bir kategoriyi oluşturacak bir geleneğe uygun birçok “tarih eseri” varsa da konuları ve anlayışı net bir biçimde çizilip işaret edilmemiştir. Neoliberal tarih yazımının son zamanlardaki en temel eserleri, başta Sapiens olmak üzere tespit ve tetkik edilmekte, oluşturulmak istenen hafızanın tarihle bağı sorgulanmaktadır. Zira bu eserlerin “çok satan” olmaları dolayısıyla yadsınamaz bir bellek oluşturmuş oldukları düşünülmektedir. Öncelikle “neoliberalizm”in ne olduğu açıklama gereği yerine getirilmektedir. Neoliberal anlayışın, tespit edilen eserlerdeki yansımaları işaret edilmektedir. Ancak bunların hepsinden önce “bellek oluşturma”nın önemini anlayıp takdir edebilmemiz gerekir. Bu yüzden kolektif belleğe dair oldukça önemli kimi bilgilere vâkıf olma gereği dolayısıyla öncelik bu hususa hasredilmiştir. Nihayetinde son yıllarda egemen kılınmak istenen bir tarih belleği ve kökenleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Nitekim bu literatürün son popüler eserinin sözünü ettiğim çerçeveye uygun olarak hazırlandığını en iyi kendi ifadeleri dışı vurmaktadır. Buna göre; tarihin önemli bir kısmında çoğu insan imparatorlukta yaşamıştır. “anlaşıyor ki gelecekte de öyle olacak, ancak bu kez imparatorluk kelimenin gerçek anlamıyla küresel olabilir ve tüm dünya üzerinde egemenlik kurma vizyonu her an hayata geçebilir.” (Harari, 2015: 209). Bu “imparatorluğu” neoliberal ideoloji bağlamına aşağıda yer verilmiştir.

1. Kolektif Bellek ve Tarih

Geçmişin; kimlik projelerinden dolayı çeşitli çerçevelerle yapılandırılması, düzenlenmesi, çarpıtılması ve belirli yer, tarihî geçmişe dair insanların görüşleriyle ilişkilendirme türleri kolektif bellek alanının ilgisini çekmiştir (Boyer, 2015: 14-18). Yaşanan dönüşümle devletler ve uyruklarının algıları değişirken tarih anlatısıyla beraber yeni kolektif bellekler biçimlendirilmiştir.

Thompson’a göre; oluşturulan bir kolektif bellek, kendi başına muazzam bir tarihsel gücü ortaya çıkarabilir. Hikâyeler değerleri aktarmak amacıyla sıklıkla kullanılır ve bu süreçte anlatılan olayın doğru aktarılması değil “hangi sembolik doğrular”ın aktarıldığı önemli olur (Thompson, 1999: 123). Sapiens’in de neoliberalizmin¹ belleğini oluşturduğunu, bunu icra ederken tarihi önemli oranda bu maksada meyyal ele aldığı görülmektedir. Mevcut tarih araştırmalarının sınıflandırılmış olması tarih okuyucusuna perspektifin ne olduğuna dair bir kavrayış verirken neoliberal tarih

1 Günümüzde dünya hegemonyasında bulunan güçlü devletlerden biri olan ABD’ye hâkim olan neoliberalizm ordo-liberalizmdir ancak tanımın yaygın kullanımı “neoliberalizm” olduğu için bu makalede de neoliberalizm terimi kullanılacaktır. Bu kullanımda işaret edilmek istenen temelde uygulamaları ve dünya görüşüyle “ordo-liberalizm”dir. Fakat yaygın olarak kullanılmadığı için içinde bulunulan sistem “neoliberalizm” olarak bilinegelmektedir. Bundan dolayı bilinenden farklı bir konudan söz ediliyor algısına karşı genel olarak kullanıldığı gibi burada da “neoliberalizm” terimi kullanılmıştır.

Bununla birlikte neoliberalizmin başka ekolleri ve kuramcıları da bulunur. Mesela Chicago Okulu ve temsilcileri Milton Friedman, George Stigler gibi isimler de bulunur (Palley, 2007: 42). Milton Friedman’ın da Hayek’ten etkilenmiş olduğu kaydedilir (Munck, 2007: 107). Güçlü demokrasi ve demokrasinin temel aldığı kapsamlı siyasal kavramı reddetme konusunda neoliberal üç okulda da görüş birliği bulunur (Brown, 2021: 94).

çerçevesindeki eserler doğrudan “başarılı olduğu için çok satan” algısıyla yayılmaktadır. Bu makalenin Sapiens temelinde neoliberal tarih yazımının özelliklerini soruşturma nedeni bir “başyapıt” olması nedeniyledir. Eserin “başyapıt”lığı bilimsel tarih yazımı kriterlerine göre başarısından değil, bilimin çeşitli kollarını kendinden önceki mirastan daha bağlamsal olarak maksada uygun kullanma biçiminin saptanması, kısa sürede birçok dile çevrilmesinden gelmektedir. Ancak bilimsel bakımdan sınıflamasının yapılmamış olması ve ideolojisinin açığa çıkarılmaması, hangi geleneğin izlerini taşıdığına araştırılmamış olması büyük bir noksanlıktır. Bu külliyyatın ilk eseri olarak Francis Fukuyama’nın Tarih’in Sonu’nu konumlandırmak hatalı olmasa gerektir. Ancak Fukuyama ideolojisini çok açık ifade ederken Sapiens bunu açıktan yapmaz ancak bilimsel verileri kullanma biçimiyle zımnen ifade eder. Bunda da “bilimselliğin itibar ve imajundan faydalanma isteğini görmemek mümkün değildir zira eseri “bilim”sel alan ve verilerden faydalanmayı odağına almıştır. Fakat bilimse verilerin neoliberal ideoloji bağlamında ele alındığını, neoliberal anlayışa uygun tarih yazımı ortaya koyduğu da görülebilmektedir. Diğer yandan Fukuyama’nın tarihin nasıl neoliberal egemenliğe yazgılı olduğunu ortaya koymak için modern doğa bilimleriyle temellendirme yoluna gitmiş² olduğu hatırlanmalıdır. Sapiens’in birçok bakımdan “Tarih’in Sonu ve Son İnsan”dan etkilenmiş olduğu görülmektedir. Fukuyama, Hegel’den hareketle son insan düşüncesine gelirken Sapiens, modern bilimle bu konuyu güncelleştirip eserin sonunda “Tanrı insan” safhasına geçileceği düşüncesini evrimle destekleyerek neoliberal çerçevede Tarih anlatısı, hafızası oluşturduğu bulgulanmıştır.

Enzo Traverso geçmişin, şimdiki zamana eşlik ettiğini, medyanın da abartıp kamusal iktidarın keyfince yönettiği bir hafıza olarak kolektif imgeleme yerleştiğini ifade eder. Bellek toplumsal kimlikleri “tarihsel bir süreklilik” içerisine katarak onlara yeni bir anlam yani içerik ve yönelim vererek yapılandırır (Traverso, 2009: 2-5). Neoliberal tarihlerin kısa sürede dünya üzerinde geniş yankılarla tanıtılması ve yazarlarının mütemadiyen öne çıkarılmasını da bu bağlamda düşünmek gerekir. Söz konusu eserlerin yaptığı da tam olarak tarihsel bir süreklilik kurarak yeni anlam, içerik ve yönelim vermektir ki bu hususa aşağıda yer verilmiştir.

Samir Amin “egemen güçler egemen oluyor zira kendi söylemlerini kurbanlarına dayatabiliyorlar” (Amin, 2016: 18) teşhisinde bulunur. Temelde egemen iktisat anlayışının tezahürünü betimlese de ifade ettiği durumu neoliberal tarihlerde de görürüz. Mesela Sapiens bir tarih, insan evriminin tarihi olarak ortaya çıkar ancak manzarası bu iktisat anlayışını gösterecek biçimdedir. Amin bunu şöyle açıklar “uzmanları” yaptıkları tahlillerin ve ondan çıkardıkları sonuçların bilimsel ve dolayısıyla nesnel, tarafsız ve aksinin düşünülemez olduğuna insanları inandırıyorlar. Oysa bu doğru değil ve gerçeğin karşı kutbundaki hayali bir sistemle ilgilidir. Var olan kapitalizm apayrı bir şeydir (Amin, 2016: 18). Neoliberal tarihlerde hem kapitalizm hem de tarihin de neredeyse bütünüyle bu vasıfta ele alındığı görülmektedir.

Foucault, popüler hafızayı, mücadelede çok önemli bir faktör olarak konumlandırmıştır çünkü kişilerin hafızasını kontrol eden kişi, dinamiklerini de kontrol eder

2 Harari’nin Fukuyama ile birçok tema ve konuda ortak yazmış olduğunu ve bunların azımsanmayacak benzerlikler taşıdığını belirtmek gerekir. Fukuyama’ya göre; modern doğa biliminin mantığı dünyamızdaki birçok olguyu aydınlatmakta; gelişmiş demokrasilerin yurttaşları olarak konumlarını tayin etmiştir. Bkz: Fukuyama, 2012: 17

(Mitszal, 2003: 61-63). Bu yüzden Sapiens’de açıktan ifade etmediği Avrupa kapital emperyal egemenliğine dair belleği evrim ile alır, doğal bir hikâye olarak sunulur. Bu da Fukuyama’nın Tarihin Sonu tezinin bir versiyonu olduğunu düşündürür ancak kabul ettirilebilir bir formda yaparak belleği savunma araçlarını pasif tutma yolunu seçer. Nitekim Fukuyama’ya göre liberal demokrasi “ insanlığın ideolojik evriminin” son noktasıdır ve “nihai insanî hükümet biçimi”dir. Liberal ekonomik ilkeler yani serbest piyasa yaygınlaşmış ve bu üçüncü dünya ülkelerinde de “eşi görülmedik bir maddi refah” a yol açmıştır (Fukuyama, 2012: 12-18). Fukuyama’nın ilk savı son derece sübjektif bir yargıdır, ikinci yargısıysa tarihsel verilerle uyuşmamaktadır ve bununla ilgili bilgi aşağıda verilmektedir.

Brown’a göre Soğuk Savaş’ın bitimiyle ilan edilen demokrasinin küresel zaferi ironiktir zira neoliberalizm, demokrasinin anlam ve içeriğini piyasaların anlam ve içeriğiyle doldurmakla kalmamış halkın yönetimi olan demokrasi ilkeleri, uygulamaları, kültürü, öznelerine, kurumlarına hücum etmiştir ve etmektedir. Bu anlayış hayatın bütün alalarını doğrudan parasallaştırmaya dahi ekonomik terim ve ölçülerle çerçeveleyip tartmaktadır. (Brown, 2017: 9-10). İşte Neoliberal tarih anlatısı, bu durumun kabullendirilmesi ve bir anlamda methiyesi olarak nasıl bir bellek kurmaktadır, “tarih” in aydınlatma vazifesini ne oranda taşımaktadır soruları kendini bu yüzden derinden hissettirir. Bu soruların cevapları da neoliberal tarihin özelliklerinin bir kısmını da kendiliğinden verir.

Kolektif bellek³ o denli önemli bir konudur ki üzerinde duran isimler bu konuda önemli ikazlarda bulunmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu bağlamda Tzetvan Todorov, “hafızaya el koyulmasın” dan söz etmiştir. Bu tutum sadece totaliter rejimlere has bir tutum değildir. Hafızanın koşulsuz övgüsüne karşı, “kendini koru” uyarısını akıldan çıkarmamak gerekir zira hafıza, öfke yahut coşkunun eline teslim edilemeyecek kadar mühim bir meseledir (Ricoeur, 2012: 105). Hafızanın bu derece önemli olması neoliberal tarihin tespitini zorunlu kılmaktadır.

Kolektif bellek ürünü “tarih” ler tarihin aksine şu yönleriyle de kendilerini belirgin biçimde gösterirler: Özel, tek bir adanmış bakış açısı, belli bir grubun temel yapısını yansıtır, Kendiliğe sahip olmayan şekilde, Bilinçli, Dürtüler ve harekete geçiren istek / ihtiyaçların ve olayların yorumlanmasında belirsizliklere tahammülsüzdür, Olayların “geçmiş zamanda olma” durumunu yadsır, Geçmiş bugüne ilişkilendirir (Wertsch, 2004: 20/ 44). Bu özelliklerin neoliberal tarihte bütünüyle olduğunu burada belirtmekte fayda vardır zira özelliklerinin ele alındığı kısımda tekrar edilmemiştir. Özellikle Sapiens’in evrimi araçsallaştırarak sözüm ona bir “büyük tarih” dönemlendirmesi, kurum, sınıfları, diğer medeniyet gelişmelerini ve tarihselliği yadsıması bunun başlıca göstergeleridir.

2. Neoliberalizm ve Neosapiens

Sembolik doğrular ve imgelerin bellekteki yeri çokça vurgulanmıştır. Bu noktada neoliberal tarih anlatısının aktardığı sembolik doğrular eserleri üzerinden tespit

3 Kolektif bellek ve tarih ilişkisi oldukça kapsamlı bir konudur ve birçok yönü bulunmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmanın sınırlılığı dolayısıyla pek az kısmına değinilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz: Çalışkan, 2023.

edilmelidir. Nasıl ki Whig tarih yazımı geleneği⁴ ve anlayışı gibi yukarıda ifade edilen çeşitli gelenek ve anlayışlar varsa popülerliği dolayısıyla bellek oluşturduğu şüphesiz olan neoliberal tarihler ve sonuncusu olan “Sapiens” e de bu biçimde yaklaşılmalıdır. Neoliberal⁵ tarih yazımının mevcut son bellek kurucu eseri, tarih vasıtasıyla “neosaapiens” oluşturmakta, tarihi de buna uygun biçimde ele almaktadır. Bu ise neoliberal tarih geleneğinin bir devamı olarak kendini göstermektedir.

Yeni liberalizm anlamına gelen neoliberalizm, adını 1830-1914 yılları arasındaki sömürgecilik çağında İngiltere liderliğinde yürütülen politikalarından alır. 1970’lerde ivme kazanıp 1980’de yürürlüğe giren küresel ekonomi politikasının adı olarak kullanılmışsa da genellikle ideoloji ifade etmeyen “küreselleşme” kelimesi yaygınlıkla kullanılmıştır (Kazgan, 2016: 11). Neoliberalizmin kendine özgü bir ideoloji ve propagandası bulunur. Yönetici sınıfların üst kesimlerinin (en zenginlerinin) gelir ve güçlerinin tekrar tesis edildiği bütünüyle yeni bir toplumsal düzendir (Dumenil ve Levy, 2007: 26).

1930’larda neoliberaler İngiltere egemenliğindeki 19. yüzyılın egemenlik düzeyinin hâkim olması gerektiği inaniyor ancak ulus çağının da geri döndürülemez olduğunu kabul ediyorlardı. Düşünceleri, ulusu korumak ama “etkisizleştirme” gereği üzerindeydi. Uluslar “dünya ekonomisi”ni bozma gücünden nasıl yoksun bırakılabildi sorusu üzerinde durmuş, dekolonizasyonun ekonomik özerkliğin yıkıcı arzusu olmadan gerçekleşmesini tahayyül etmişlerdir. (Neoliberalizm hâkim olduğunda

4 Sapiens, Whig anlayışının temeli olan ilerleme anlayışını aynen üretir. Ve buna günümüz bilimsel gelişmelerini ekleyerek sentez de bulunur. Bununla birlikte Batı’ya has kılarak Bilimsel Devrim’e kadar kültürlerin ekseriyetinin ilerlemeye inanmadığını ifade ederek “ilerleme ideali”nin bilim ve Batı’yı geliştirdiğini, dünyanın birçok bölgesinin bir takım yoksulluklardan arınmış duruma geldiğini savunur. Nihayetinde “Gilgamiş Projesi” ile ölümsüzlüğün ulaşılabılır olacağını da iddia eder (Harari, 2015: 263-269).

Ancak garip olan evrim sürecini ele aldığı kısımda insan zekâsının ilerleyerek doğanın gizemlerini keşfedip tarım ve hayvancılığı geliştirdiği anlatısını “tamamen fantastik hikâye” olarak nitelendirmesidir. Ona göre “insanların zamanla daha zeki olduklarına dair hiçbir kanıt yoktur” (Harari, 2015: 91).

Bu türden, yeri geldiğinde ret yahut kabul, görmezden gelmenin neoliberal tarihin bir özelliği olduğunu belirtmek gerekir. Yahut Sapiens “ilerleme”yi insanların değil kurduğu hiyerarşide Batıların evrimsel gelişimine has görmektedir. Bu çalışmanın ele aldığı diğer neoliberal tarihler olana Tarihin Sonu ve Ulusların Düşüşü de evrim vasıtasıyla olmasa da yetkinlik ve gelişmeyi bütünüyle Batı’ya atfeder.

5 Neoliberal tarihe olan ihtiyaç yaşanan kimi gelişmelerden etkilenmiş görünür. Neoliberalizmin egemen olmasından sonra işlerliği için Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması bazı gelişmeleri tetiklemiştir ve muhtemelen Fukuyama’nın temelde felsefeden etkilenen eserinin kâfi gelmeyeceği anlaşılmış olmalıdır.

Hayek’in dünya ekonomisinin görünmezliğinin hayatlığını düşünüyordu ancak Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması bu ilkeyi kaldırdı ve bilgilerin yayılmasıyla büyük bir kampanya başlamış 1999’da Seattle’deki DTÖ toplantısı iptal edilmiştir. Bu tepkisellikler üzerine, anlayışa bir “halk” oluşturma gereği duyuldu, halkla ilişkilere önem verildi. İnsan haklarına dayanan yeni bir yüz oluşturuldu, yayın seli ortaya çıkarak anlayışın propagandası yapıldı. Protestocuların aklını çecek söylemler üretildi ancak liberal kapital hakların önceliği de ifade ediliyordu. Hayekçi tasarının zaferi olan anlaşma 2001’de DTÖ üyesi birçok ülke parlamentosunda parlamenter denetim ve saydam tartışma olmadan onaylandı (Slobodian, 2020: 494-499). 2008 ekonomik krizinde uygulanan neoliberal politikalar neticesinde halkların perişanlığına rağmen zengin kesimin servetindeki olağanüstü artış fakirliği 19. Yüzyıla kıyaslanabilir düzeye çekmiştir. Servet sahiplerinin ekonomik birikimi dünyadaki yoksulluğu sonlandırarak miktarın dört katını bulmuştur (Harvey, 2008: 1-2). Diğer yandan neoliberalizme yönelik eleştirileri içeren önemli bir külliyyatın (Wendy, 2021: 35) bulunması da önemlidir. Dolayısıyla “tarih”in doğallaştırıcılığına, geçmişle meşruiyete ihtiyaç duyulduğu, en azından neoliberal tarihin buna muazzam katkıda bulunacak bir teleoloji ürettiği yadsınamaz bir durum teşkil etmektedir.

Bu makalede öncelikle Sapiens ve Tarihin Sonu, Ulusların Düşüşü baz alınmışsa da söz konusu yazarların şu eserleri de neoliberal tarih bağlamında değerlendirilmelidir. Daron Acemoğlu ve J. Robins’in Dar Koridor’u, Francis Fukuyama’nın “Our Posthuman Future”, Yuval Noah Harari’nin “Homo Deus”unu da paralel okumaya tabi tutmak gerektiğini belirtmekte fayda var. Bu makalenin kapsamı dolayısıyla bu eserler üzerinde çalışılmamıştır.

hayata geçecektir) Bu düzende maksat piyasaları herkes için serbestleştirmek değil, bu biçimde kılıflamaktı. Neoliberalizm için demokrasi tehdit anlamına geliyordu. Kapitalizmi demokrasiden koruyacak bir aşlamaya ihtiyaç duyuluyordu. “Küresel” piyasa’yı devletlerin müdahalelerinden korumak için tasarlanan birçok kurum ordo-liberallerin fikirlerine dayanıyordu (Slobodian, 2020: 17 /170). Neoliberal tarih eserlerinde bu anlayışların baskınlığı kendini gösterir ki bu çalışma bu maksada hasredilmiştir.

Neoliberal ideolojinin başat isimlerinden olan Friedrich A. Hayek, II. Dünya Savaşı sona erdiğinde “özgürlükleri güvene alma” için yöntem geliştirmeye yoğunlaşmıştı. ABD medyası, üniversiteleri, meslek kuruluşları vd. vasıtalarla görüşleri yayılmış, ABD başkanı Ronald Reagan ile İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher hayata geçirmiştir. Thatcher’ın “bunun alternatifi yok” lafzı yol göstericilik ve inandırıcılık maksadıyla kullanılmıştır (Kazgan, 2016: 9-20). Bu “alternatifsizlik” neoliberal tarihte de başat konumdadır ve kendini tarihin maksadı, doğal neticesi ve en yetkin-üstünü olarak konumlandırmış biçimde gösterir

SSCB’nin resmen dağılmasından bir ay önce George H. W. Bush, Amerika’yı etkisine almış neoliberalizmin önemli kuramcılarında Friedrich A. Hayek’e Başkanlık Özgürlük Madalyası takdim edip “ufkun ötesine baktığı ve özgürlüğün zaferini öngördüğü”nü ifade etmiştir (Slobodian,2020: 474) . Hayek, Harari’nin sözünü ettiği dünya İmparatorluğu’nun 1. Dünya savaşından sonraki kuramcılarında başı çekendir. Yalnızca Hayek değil Röpke’nin de aralarında bulunduğu ve Cenevre Okulu adı verilen neoliberal dünya tasavvurunun kurucuları Amerikan düşüncesine yön vermiş, SSCB’nin yıkılmasından sonra Amerika’nın neoliberal dünyaya öncülük yapmasıyla da fikirleri Dünya Ticaret Örgütü’nde son kurumsal biçimini almıştır. DTÖ’nün teorileştirilmesine yardımcı olan ekolün üç kuşak düşünürlerinin kökleri 1920’lere kadar dayanmaktadır (Harvey,2004: 130-131, Slobodian,2020 s. 51).

Kendini modern iktisat kuramının değişmez hakikatlerine dayanan bir doktrin olarak sunan neoliberalizmin (Clarke, 2007: 91) kuram ve uygulamaları aktivistlerden akademisyenlere birçok muhalefete yol açmışsa da büyük bir hâkimiyet tesis etmiş durumdadır ve en fazla sosyal bilimler, kamuoyunun düşüncesi ve politikacılar üzerindeki nüfuzu oldukça baskın olarak sürdürmektedir (Shaikh, 2007: 78). Neoliberal düşünürler olan Tumliir, Petersmann ve DTÖ’nün taslağını hazırlayan ekibe göre hedef Avrupalı neoliberal anayasacılık düşüncesinin ölçeğini dünya ölçeğinde büyütme, DTÖ’yü ticaret Anayasasına dönüştürme ve bu Hayekçi kuramsallığa dayanılıyordu. 1990larda kurulan DTÖ söz konusu arzuların bir kısmını yerine getirdi. Hayek, “Özgürlüğün Anayasası” kitabını Amerika’da büyümekte olan “meçhul uygarlık”a adanmıştı. Neoliberalerin tasavvurundaki meçhul uygarlık zorunlu olarak küreseldi ve “demokrasiden” kaynaklı olası bozulmaları sınırlayacak kurumlarla tasarlanmıştı. Seçmenlerin erişimi dışında çalışan uluslarüstü organlarca belirlenen kurallara sahipti. Bölüşüm eşitliği ve sosyal adalet taleplerine karşı güvenle korunduğu bir dünyaydı. SSCB’nin yıkılışına müteakip Wilhelm Röpke’in yeğeni ulus-devletlerin egemenliklerinden gereğinden fazla yararlandıklarının anlamalarının vakti geldiğini yazmıştı (Slobodian,2020: 464-476). Sapiens bu anlayışa neredeyse eksiksizce uygun bir “tarih” anlatısı kurduğunu anlaşılmaktadır, önceli olan neoliberal tarihlerde de benzer unsurlar kendini gösterir ki bu konu aşağıda detaylandırılmaktadır.

İnsanın Homo Erektus, Sapiens gibi evrelerden geçerek “Homo Sapiens” olduğu tezi yeni değildir. Ancak Yuval Noah Harari'nin “Sapiens”i neosapiens'in icadı olarak kendini gösterir, Avrupa kapitalist emperyalizmi, evrimin neticesi olarak örülmüştür. Bununla birlikte neoliberal tarih çerçevesindeki başlıca eserlerden biri olduğu görülen “Tarihin Sonu ve Son İnsan” bu girişimin ilk örneği durumundadır. Yazarı Francis Fukuyama tarihin, “bir maksada gidiş” olduğunu temellendirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Onun temellendirmesinde modern doğa bilimi, kaçınılmaz biçimde toplumsal değişimi kapitalizme götürmüştür. Doğa bilimleri kapitalizmi kaçınılmaz kılmış bu da ekonomik ve politik liberalizme yol açmıştır (Fukuyama, 2012: 17 / 131). Söz konusu liberalleşme tarihte emperyal devletlerin müdahaleleriyle vuku bulmuştur ancak neoliberal tarih, “doğal netice” olarak konumlandırılan bir tarih yazımını geliştirir.

Bu tutumun neoliberalizmin modern iktisat kuramının değişmez hakikatlerine dayandığını iddia etmesiyle (Clarke, 2007: 91) ne denli özdeş olduğunu, tarih kulvarındaki anlatı olarak tesis edildiğini işaret etmek gerekir. Bu doğallaştırma Sapiens'de evrim kuramının tarih anlatısına eklenmesiyle taçlandırılmıştır. Ele alış biçiminde sınıflar ve özellikle kapitalist egemen sınıf görünmez yahut iyi görünür kılınmıştır.

İlk olarak evrimle ilgili “Ölümcül savaşlardan çevre felaketlerine pek çok tarihsel kötülük, bu çok hızlı gerçekleşen sıçramadan kaynaklanıyor” (Harari, 2015: 25) cümlesiyle, tarihin bütün kabahatlerini evrimde bir döneme yükler görünse de cümledeki “ölümcül savaşlar” ve “çevre felaketleri”ne yol açan egemenleri masun tutar, kapitalizmin öldürme potansiyeliyle doğayı bütünüyle sömürme olgusunu gözardı eder. Özellikle kapitalist emperyalizmin yüksek savaş gücü ve çevreye verdiği zarar normal bireylerin eylemiyle kıyaslanamayacak denli büyük olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.⁶ Bu noktada Sapiens'in tarihin en önemli olgularından biri olan “sınıf” ve “kurum”ları da tarihten büyük oranda attığını görürüz. Bunun yerine “Evrende hiçbir tanrı, millet, para, insan hakkı, yasa ve adalet insanların ortak hayal gücü dışında var olmaz” (Harari, 2015: 41) ifadesi minvalinde anlatı örgüsünü kurmuştur. Oysa sözü edilen unsurlar kurumsallaşmayla yaptırım, ceza, şiddet gücüyle tarihte varlık göstermişlerdir. Sınıf ve kurumların yerine “hayal gücü” uydurmacası bağlamında Peugeot şirketini örnek vererek “dünya çapında 200 bin kişiyi istihdam etmektedir...çoğu birbirine tamamen yabancıdır. Bu yabancılar o kadar etkin bir işbirliği yapmaktadır ki, 2008'de Peugeot 1,5 milyondan fazla otomobil üretmiş.. Kısacası, Peugeot SA'nın fiziksel dünyayla temel bir bağı yoktur.” (Harari, 2015: 41-42) soyutlamasıyla günümüz neoliberal kapitalizminin bağlamından soyutlayarak maksada uygun bir bellek oluşturmuştur. Zira söz konusu Avrupalı şirketin çalışanları “işbirliği”nden ziyade neoliberalizmin yarattığı en önemli fiziksel bağ olan üçüncü dünya ülkelerinin açık gümrük politikası ve ucuz işçiliklerinin neticesiyle bu denli gelişmiştir. Savını güçlendirmek için 14. yüzyıldan farazi bir örnek vererek hukukun girişimciliği baltalandığını, “sınırlı sorumlu şirketleri hayal ettiklerini” ifade eder. Ancak Avrupa'da burjuva iktidarının kurulmasından sonra kendi hukuklarını yürürlüğe koyduklarını, 16. yüzyıldan sonra sömürgeleştirmenin başladığına dair tarihsel bilgileri (Tilly, 2016) yani kurumları ve sınıf tezatlarını ortaya çıkaran “tarih”i bizzat yok sayar. Oysa Sapiens, kapitalizmin ilerde yer verilecek üçüncü dünya ülkeleri aleyhine işleyen neoliberal biçiminin haki-

⁶ Harari'nin bu “yok edici insan” tasavvurunun ve insanın tarih öncesine dayalı anlatısının bilimsel olarak geçerli olmadığı da ifade edilmiştir. Bkz: <https://www.psychologytoday.com/ca/blog/busting-myths-about-human-nature/201707/get-the-science-right> (Erişim Tarihi: 19.08.2024).

ki betimini vermeyerek kapitalist kurumları ve işleyişlerini de perdenin gerisine iter ki eserinin üçüncü ve dördüncü kısımlarını bu biçimde belleğe uygun serimler. “..bu tür şirketler ekonomik ortamın başlıca aktörleri hâline geldiler ..alışmış durumdayız ki..hayal gücümüzde yaşadığını unuttuk. Sadece zihinlerimizde var olmalarına rağmen..” derken esasen bizzat “tarih”i buharlaştırarak nasıl tarih yazacağını da gösterir. Şirketlerin sadece ekonomik ortamın aktörleri olmadığı da burada görünmez kılınır. Tarihin sonu ve Ulusların Düşüşü’nde de bu tarihsellik ve önemli olgular yer almaz. Sapiens, yalnız “tarih”i buharlaştırmaz, hatalı bir durumla savını güçlendirmeye de çalışırken tarihteki hatalı bir uygulamayı istismar eder ki bu tarih bilgisi ve kavrayışını köreltici bir durumdur. Ona göre;

İnsan olan Armand Peugeot, şirket olan Peugeot’yu nasıl kurdu? Büyücülerin ve sihirbazların tarih boyunca tanrıları ve şeytanları yarattığı gibi ve yine binlerce Fransız Katolik papazın her pazar günü kilisede İsa’nın vücudunu yeniden yarattığı gibi. Tüm olay hikâyeler anlatmanın ve insanların bu hikâyelere inanmasını sağlamanın etrafında geliştirdi.”

Diyerek efsaneye ayınlardaki ekme ve şarabın İsa’nın eti ve kanına dönüşümünü somut anlamıyla ele alır. Oysa “gerçek mevcudiyet öğretisi” yani İsa’nın bu ayinde sembolik yahut gerçek mevcudiyeti konusunda bir kararsızlık bulunur. Yani bütünüyle bu biçimde kabul edilmez ancak mesela bundan ziyade Sapiens’in tarihteki bir hatayı, savını güçlendirmek için kullanıyor olmasıdır. Bu husustaki esas mesele yasaların şirketlerin faydasını bir biçimde yapılması yani “kurum”ların hangi güç odağında olmasıyla ilgilidir. Neoliberal anlayışa uygun tarih yazan Sapiens’in bu tutumu esasen ne yeni ne de eşsizdir. Bu yaklaşımda Friedrich von Hayek’i baskın olarak görürüz. Zira Hayek, insan davranışını açıklama kaynağı olarak akıl ve genetik dışında, genetik ve “rasyonel olmayan kültür deposu”nu(Slobodian, 2020: 429-431) işaret etmiştir. Hayek’in birçok kuramlaştırma ürününü Sapiens yahut Tarihin Sonu’ndan öncelenmiş olmasını tesadüf olarak kabul edilemeyecek düzeydedir. Makalenin bundan sonraki kısmı neoliberal düşüncenin, hafızaya “tarih” olarak nasıl işlendiğini ele almaktadır. Bunun açıkça anlaşılması, neoliberal ideolojinin unsurlarına paralel olarak ele alınan “tarih”lerde kendini nasıl gösterdiğini çözümlenmekten geçmektedir.

Temelde Hayek, neoliberal düzenin karmaşık bir süreç sonunda “doğal” olarak ortaya çıktığını, korunması gerektiğini vazediyordu. Bu yaklaşımın gerisinde de proto Avrupa Birliği olan AET’ nun kurulup Afrika devletleriyle neoliberal anlayışa dayalı anlaşma yaparak sömürge durumunun dezavantajları Afrika için sürdürmesi gelmiştir zira Avrupa, Afrika ürünlerine karşı tarımını korumaya almıştı. İki kıta arasındaki uçurum derinleştirilmiştir çünkü anlaşma görüşmelerinde Afrikalı delegeler dahi bulunmamakta, sömürge imparatorluklarını sürdürmenin bir aracı olarak görülmekteydi. Afrika’nın aksine Amerika ve Avrupa kendi tarım ürünleri ve gerek gördüklerinde korumacılığa başvuruyordu. 1970’lerde Afrika devletleri korumacı politika izlemeyi düşünüp anlaşmalardan rahatsızlıklarını dile getirdiklerinde büyük bir rahatsızlık baş göstermiş ve bu tutum “sistem hatası” olarak konumlandırılmıştır. ”Doğal” dünya düzenine göre Afrika’nın sanayileşmesi gereksiz görülmüş, Avrupa’ya göre bir rol biçilmiştir. Bunda da Amerika’yı da etkisine alan neoliberal görüş etkin olmuştur (Slobodian, 2020: 348-355 / 434). Fukuyama’nın tarihine göre de merkantilizm, bağımlılık teorisi gibi entelektüel “serap”ların birçok insanı kapitalizmin gelişmesinden

alıkoymuştur. “Dünya ekonomisi” teknik ilerleme ve iş bölümüne dayalı, son derece üretici ve dinamiktir ve son derece birleştirici bir güce sahip olarak dünya üzerindeki toplumlara “dünya pazarı” vasıtasıyla maddi olarak birbirine bağlama ve farklı toplumlara “ayrı ekonomik hedef ve uygulamaları yaratma” yeteneği (Fukuyama, 2012: 150-151) taşımaktadır.

“Doğal neticelenme” Sapiens’in dokuduğu anlatıda da merkezi konumda bulunur. Evrimle başlayan tarih anlatısında, tarım devrimine yol açan etken bizzat “buğday”dır ve ihtiyacı doğrultusunda Sapiens’e yön veren (Harari, 2015: 94-95) etkendir. Ayrıca Roma’nın çöküşünden Yugoslavya’nın parçalanışı ve katliamlara kadar ortaya çıkan “belaların” esas sebebi de evrime bağlanır. Bu açıklamaya göre Sapiens’in “milyonlarca yıl boyunca birkaç düzine bireyden oluşan gruplar halinde evrimleşirken” tarım devrimi sonrasındaki birkaç bin yıl nedeniyle kitlesel işbirliğini sağlayacak içgüdü evrimleşmemiştir (Harari, 2015: 114). Burada da tarihteki ve günümüzdeki egemen-sömürülen ilişkisi ele alınmayarak “doğal”laştırma yoluna gidildiği görülür. Muhtemelen evrimleşen “birkaç düzine” neoliberal egemen sınıfa tekabül etmektedir. Bu noktada Sapiens’in diğer bazı önemli tarihsel olguları biyolojiyle harmanlayarak neoliberal “kullanılabilir bir geçmiş” sunduğuna detaylandırma gereği iktiza etmektedir.

Bunlardan ilkinde göre yani evrimi Avrupa’nın gelişimini evrime bağlama girişimine geçmeden önce yine tarih “hokus pokus”una başvurduğunu görürüz Ona göre “arkaik insanlar”ın davranış örüntüleri on binlerce yıl sabit kalabilirken Sapiens birçok davranışlarını on ve yirmi yılda değiştirebilmektedir. Bu savını desteklemek için verdiği örneğin⁷ tarihin en kırılğan dönemlerinden bir yüzyılı seçmiş olmasına dikkat etmek gerekir çünkü 15. yahut 20. yüzyıla kadar olan bir yüzyılı seçmez tarihsel olarak kritik bir yüzyılı seçer. Ve görüleceği gibi bu tarihsel bir durumdur, evrimsel ise neden durup bu yüzyılı bulmuştur sorusunun “evrimsel” “genetik” bir cevabı yoktur. Bu örnek bir tarafa bıraksak dahi Sapiens’in en büyük, en önemli ve tehlikeli biyo-tarihsel tahrifini, tarihin biyolojiyle, tahrif edilmiş biyolojiyle tahrifidir. Bu konuya gelmeden önce kimi hazırlayıcı bilgiler veren Sapiens’e göre “..hâlâ hayvanız ve fiziksel, duygusal ve bilişsel becerilerimiz hâlâ DNA’mız tarafından şekillendiriliyor”dur (Harari, 2015: 50).

Biyoloji ve tarihin ilişkisini özetlemesine göre biyoloji Sapiens’in kapasite ve davranışı için başlıca parametreleri belirler ve “tarih bütünüyle” bu biyolojik alanın sınırlarında gerçekleşir. Bu alan “olağanüstü” geniştir ve bundan dolayı “tarihsel evrimi”ne bakmak gerekmektedir (Harari, 2015:51). Bu biçimde başlayan bir girizgâhtan sonra, ilgili sayfaya kadar tarihsel mücadele, kurum, olguları “hikâye- mit” olarak kurgularken adeta bir silah olarak geliştirdiği yeni “mit” konumlandırmasını bam teline vurmak üzere Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’ne gelir. Bildirgedeki “insanların eşit olması” ifadesi bağlamında insanların “üstün” ve “sıradan” olarak ayrılmasının “hayal ürünü” olduğunu ifade etmenin kolay olduğunu ama insanların eşit olduğunun da “mit” olduğunu savunarak neoliberal kapitalizmin meşruiyetini evrim ve biyolojiyle haklı çıkarmak istercesine “insanlar biyolojik olarak eşit midirler?” (Harari, 2015: 117)

⁷ 1900’de doğan ve yüz yaşına kadar yaşayan bir Berlinli’yi düşünün. Çocukluğunu II. Wilhelm’in Hohenzollern İmparatorluğu’nda, yetişkinliğini Weimar Cumhuriyeti’nde ve Nazilerin Üçüncü İmparatorluk’unda geçirirken, öldüğünde demokratik ve birleşmiş Almanya’nın bir vatandaşıydı. DNA’sı tamamen aynı kalmasına rağmen bu Berlinli yaşamı boyunca birbirinden çok farklı sosyopolitik sistemlerde yaşamıştır. (Harari, 2015: 45).

sözde sorusunu sorarak devam eder “..Biyoloji bilimine göre insanlar yaratılmamış, evrimleşmiştir. Ve evrim kesinlikle eşitlikçi değildir. Eşitlik fikri yaratılış inancıyla iç içe geçmiştir..” der. Müteakiben Amerikalıların Hristiyanlık inancını almalarıyla bu inançtaki her insanın ilâhi bir güç tarafından yaratılmış olması dolayısıyla Tanrı katında eşit olmaları anlayışını belirtir ve Hristiyanların Tanrı, yaratılış, ruhlara dair “mit”lerine inanmıyorsa eşitliğin de anlamsız olduğunu, evrimin eşitlik değil farklılık üzerine kurulduğunu belirtir ve ekler:

“..her insan diğerlerinden az da olsa farklı bir genetik kod taşır ve doğumundan itibaren farklı çevresel etkilere maruz kalır. Bu durum..hayatta kalmaya farklı şekilde etki eden farklı özellikler geliştirmelerini sağlar. “Eşit yaratılmıştır” ifadesi bu yüzden “farklı yönde evrimleşmiştir” olarak tercüme edilmelidir.” (Harari, 2015: 118).

Bu ifadeler biyolojik verilerin olduğu kadar biyolojik verilerle tarihin tahrifidir. Zira Lewontin ve diğerlerinin (Lewontin, Rose vd., 2015) çalışması biyolojinin nasıl tevil edildiğini ve genetiğin organizma ve çevreden kesinlikle daha baskın olmadığını ortaya koymaktadır. Yani genetik miras, organizma ve çevresinden daha etkili olamamaktadır (Lewontin, Rose, vd., 2015). Yaşam şartları, kültür, mutluluk gibi etkenler refahla doğrudan bağlantılıdır. Bunun anlamı kültürel ve ekonomik durumun iyileştirilmesi yahut kötüleştirilmesi insan ve toplumların gelişimini genetikten çok çok daha fazla etkilediğidir. Ancak Sapiens’in eşitlik arayışını biyolojiyle baltalama maksadı hakikat arayışından etkilenmemiştir. Genlere dair ortaya atılmış, bilimsel olmayan bazı “mitleri” hemen kabullenerek tarihe tevil etmiştir. Anlaşıldığı üzere mirasçısı olmayı üstlendiği egemen ideolojiye uygun tarih yazmayı tercih etmektedir.⁸

Pek de şartı olmayan bir biçimde Fukuyama da eşitlik ve özgürlüğün gerilim içerisinde olduğunu, özgürlüğün eşitsizlik yaratmadan hayata geçirilemeyeceğini (Fukuyama, 2012: 430-431) savunur. Yine Sapiens gibi demokrasiden haz etmediğini de görürüz. Fukuyama’ya göre özgürlük ve eşitliğin yetkin tesis edilmemiş olması değildir sorun. Esas problem hoşnutsuzluk, demokrasinin kesin zafer kazandığı yerde ortaya çıkmaktadır zira hoşnutsuzluk özgürlük ve eşitlik yüzünden çıkmaktadır (Fukuyama, 2012: 418). Eşitlik, özgürlük, demokrasi hususlarının neoliberal egemenliği baltalama potansiyelinin de Hayek ve diğer neoliberallere dayandığını hatırlatmakta, tarihin neoliberal bellek oluşturmada nasıl kullanıldığını vurgulamakta fayda var.

Bu noktada Brown’un işaret ettiği bir durumun vurgulanması özellikle gereklidir. Ona göre; İnsanlarda doğal ve ısrarlı bir demokrasi arzusu bulunmamaktadır. Halk tarafından değer görmesi, yetiştirilmesi, gözetilmesi gerekir; çarpıtılması ve kötüye kullanılması tehlikesini doğuran sayısız ekonomik, toplumsal, siyasi erk karşısında tetikte ve dirençli olması gerekir. Çoğunluğun demokrasi için eğitilmesi gerekir (Brown, 2017: 11). Eşitliğin “doğal olarak” bulunmadığı teziye bunu kati olarak baltalayacak bir hamledir.

⁸ Sapiens, sonraki bölümde bu tutumunu yumuşatır ve zengin ve fakir ailelerde doğup büyüme, eğitim almanın yaşamın önemli etkisi olacağını ifade eder. Ancak toplumların “hayali hiyerarşi” ve adil olmayan ayrımlara ihtiyaç duyduğunu savunarak ayrımcılığın olmadığı büyük toplum olmadığını ifade ederek olumlama yoluna gider. (Harari, 2015: 140-143) Hiyerarşileri “hayali” olarak konumlandırmasını “sınıf”ı dolayısıyla siyaseti tahtından indirmeye hizmet ettiğini ifade edebiliriz. Bu “hayali”lerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de somut bir zemini bulunur.

Yine Brown'un işaret ettiği üzere neoliberal akıl bu demokratik ideal ve arzuları reel liberal demokrasilerden tahliye etmekle meşguldür. Anti-demokratlar tarafından yıkılabileceği yahut engellenebileceği gibi, demokrasinin dağılması içerisinde boşaltılması da mümkündür. Üstelik demokrasi arzusu ne verili ne de yozlaşmayan bir şeydir. Rousseau ve Mill gibi demokrasi kuramcıları dahi demokratik ruhları şekillendirmenin zorluğunu kabul etmişlerdir (Brown, 2017: 17-18). Neoliberal tarih, kurduğu tarih masalıyla bunu yapmaktadır.

Genler kadar organizmanın çevresi, kültürü, ekonomik refahıyla biçimlenmesi verisine karşın Sapiens'e göre; kültür zihinsel bir enfeksiyon yahut parazit gibidir ve tesadüfen ortaya çıkan ve etkisine aldıkları kişilerden faydalanan "zihinsel parazitlerdir." Post-modernistlerin de kültürlerin insan iyiliğini umursamayarak kendilerini yaymaya çalıştığını ifade eder. Milliyetçilik 19 ve 20. yüzyıllardaki ölümcül salgındır. Savaşların, baskıların, nefretin ve soykırımın sebebi olarak bir ülkeden diğerine yayılmış ve insanlardan ziyade kendisine faydası olmuştur (Harari, 2015: 242). Peki, ifade ettiği "üstün Batı kültürü"nü'nün kültürün bu özelliğinden bağışık olduğunu mu düşünmek gerekir?

Fukuyama'ya göre de din ve milliyetçilik rasyonel olmayan bir anlayış olarak ekonomik davranışları çeşitli biçimlerde etkileyerek ulusların refah yahut acılarına katkıda bulunmaktadır. Oysa ekonomik liberalizm halklara ekonomik gelişmenin "en optimal" yolunu sunmaktadır. Yine ona göre çağımızda ekonomik kuvvetler, bütünleşmiş bir "dünya pazarı" yararına ulusal engellerin kaldırılmasını talep etmektedir ve henüz genç olan milliyetçiliğin varlığı sonsuza kadar yaşayacağı anlamına da gelmemektedir (Fukuyama, 2012: 300-301 / 349).

Neoliberal tarihin ideolojik bakımdan kültürü bu biçimde ele almasının da neoliberal ideolojide önemli bir yeri bulunur. Peki, milliyetçiliğe neden özel odağına almıştır sorusu gündeme gelir ki bunun nedeni yukarıda yer verilen "ulus'u etkisizleştirmedi."

ABD egemenliğindeki neoliberalizm (gümrüklerle ve yasalarla korunmayan) "dünya pazarı"ni dilediğince kullanmaya mani olma potansiyeli yüksek olan milliyetçilik ve ulus devlet anlayışına karşıdır. Buna, 1945 yılından sonra "insan hakları" düşüncesinin yayılmasını eklemek gerekir. Neoliberaler sosyal ve ekonomik hak taleplerini sınırlama ve yatırımcı-şirketlerin hak sahibi olduğu küresel bir rejimi kurumsallaştırma peşinde olmuşlardır (Slobodian,2020: 213). Bu noktada Sapiens'in Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ni ele alması kilit noktadır. Görüleceği gibi neoliberal tarihin bu eserinde bu durum "doğal" meşruiyetini biyolojiyle bulur. Fukuyama gibi Sapiens de eşitlik arayışının zenginlerin özgürlüğünü kısıtlayacağını dolayısıyla özgürlükle çeliştiğini ifade eder. Amin'e göreyse "eşitlik" olmadan özgürlük bir vahsettir (Amin, 2016: 54).

Buna karşın Sapiens'in "tarih"e gömerek M.Ö. 8.500 yılında yaşanan kıtlık ve sefilik bağlamında günümüze verdiği mesaj son derece neoliberaldir. Zira söz konusu dönemle ilgili yapılan yoruma göre; ne açlık ne de acı çekme evrimin geçer akçesidir. Esas olan DNA sarmallarının kopyalanmasıdır ve bir şirketin başarısı nasıl çalışanların mutluluğu değil banka hesabının doluluğuyla ölçülüyorsa bir türün evrimsel "başarısı" da DNA kopyalarının sayılarıyla ölçülmektedir. "Evrime dair verilen bu muazzam

bilgiye müteakip yapılan bağlam dışı yorumsa konumuzla doğrudan ilgilidir: “..hangi aklı başında birey homo sapiens cinsini sayısı artsın diye kendi hayat standartlarını düşürür?” (Harari, 2015: 97). 1945 yılından beri kuramlaşmaları güçlenen Cenevre Okulu’ndan Wilhelm Röpke’nin de biyolojik özcülükle, kimi ırkların rasyonel düşünmeden uzak olduğu ve ulus-devletlerin elinde ölümcül güç doğuracağı yönünde tezleri bulunduğunu, biyolojik ırkı çözümlemesinin merkezine aldığını (Slobodian,2020: 278-279) belirtmek gerekir. Neoliberal imparatorluk bağlamında “NeoSapiens” tarihi yazan Harari’nin neoliberal külliyattan fazlasıyla etkilendiği ve tezlerini “bilim”den faydalanan bir “tarih”le taçlandığı açıktır. Fukuyama bunu felsefe ve modern bilim ve tarihi harmanlayarak yapmaya çalışmış, Sapiens evrimle “doğal”laştırmıştır. Ulusların Düşüşü’ye daha ziyade tarihle iktifa etmiş ancak kültürü de önemsemişlerdir.

Bu bağlamda değerlendirilecek bir diğer Sapiens ifadesine göre “kültür genellikle sadece doğal olmayan şeyleri yasakladığını ileri sürer ama biyolojik bir perspektiften bakınca her şey doğaldır” (Harari, 2015: 154). Oysa insan “kültür”le biçimlenen bir varlıktır. Genlerinden de baskın olan doğal, kültürel ve ekonomik ortam unsurları bulunur, yazılı tarihsel verilerin bütün tanıklığının gösterdiği üzere insan asla sadece biyolojisinden ibaret olmamıştır. Tarihteki hatalı uygulama ve inanışları işaret edip yeni bir hatalı inaniş a gark olmamak gerekir. Kaldı ki tarihte birçok cürmün kaynağı “kültür ve din” değil bunları temsil ettiğini ifade eden iktidar odakları, güç gruplarıdır. Ancak neoliberal tarih, iktidarı sorunsallaştırmaktansa hatalara “ontoloji” payesi vermeyi daha makul bulur, hafıza kılar. Neoliberal tarih 1880’lerde emekleme safhasında olan, 1980 sonrası yerinden edilen önemli bir gelişim sağlamış “refah devletleri” (Özdemir, 2007) uygulamalarına son veren neoliberal düzenin hâkimiyetini biyoloji ve tarihi kullanılabilir bir geçmiş bağlamında düzenler.

Sınıfların taleplerinin “doğal” olarak olmadığını ifade eden Sapiens biyoloji bilimine dayanarak insanlara bahşeden bir yaratıcı olmadığını, hiçbir maksadı olmayan bütünüyle körü körüne ilerleyen evrim süreci bulunduğunu savunur: “..bu da insanların “doğmasını” sağlıyor. “Yaratıcı tarafından bahşedilmiş” aslında “doğmuş” olarak tercüme edilmelidir (Harari, 2015: 118). Bu cümlelerin devamında biyolojide “hak” denen bir şey olmadığı organlar, beceriler ve özellikler olduğunu ifade eder. Bağımsızlık Bildirgesi’nin biyolojik tercümesinin “tüm insanların farklı evrimleştiğini, insanların mutasyona uğrayabilen bazı özelliklerle doğduğunu...” biçimde olacağını beyan eder. Kitabın genel teması bu anlayış çerçevesindedir. Ancak sorun bu anlayıştan ziyade yazarın tarih yazımıyla ilgili ilkesiz tutumuyla da ilgilidir çünkü kitabın sonunda, doğal seçilimin insanı biyolojik olarak belirlenmiş sınırlara sahip kılmasının “21. yüzyılın şafağında artık geçerli” olmadığını ilan etmesi son derece keyfidir. Ona göre homo sapiens söz konusu sınırları aşıp doğal seçim yasalarını kaldırarak yerine kendi akıllı tasarımını koymaktadır (Harari, 2015: 388). Biyolojideki bilimsel gelişmeleri de bu bağlamda ele almaktadır. Sapiens’in yaratıcı anlayışının eşitlik anlayışına hatalı biçimde yol açtığı savı neredeyse bütünüyle Hayekçi mirastan edinilmiş olduğunu görürüz.

Hayek de toplumun, kamu menfaatinin ve halk egemenliğinin “saçma mefhum” olduğunu söyler. Bu egemenlik anlayışının hatalı bir biçimde ilk tasarımcı yahut başka bir iradi eyleme dayandığını ifade ederek siyasal kurumların bu unsurlardan değil insanlar arasındaki görüşlerden doğduğunu, egemenliğin tam da teolojik olmasından

dolayı hatalı ve tehlikeli olduğunu (Brown, 2021: 80-81) ifade etmiştir. Sapiens, Hayek'in siyasi kurumlar çerçevesindeki akıl yürütmesini evrim ve gen vasıtasıyla güncelleştirir. Dolayısıyla Sapiens, egemen sınıf dışındaki sınıfların “doğal” olarak evrimini tamamlayamamış durumda olduğunu ve adalet arayışlarının “biyolojik” olarak noksan olmalarından neşet ettiğini ve haklarının biyolojik olarak olmadığını ifade etmiş olur. Ancak bilimsel gelişmelere egemen olununca doğal seçilimin “keyfi” olarak ortadan kalktığını da ifadeden çekinmez. Özellikle bu çelişki de diğer disiplinleri maksatlı kullanma durumunu kanıtlamaktadır.

Fukuyama da ortaya çıkan durumu “doğal”laştıran analogiyle sorunu çözme yoluna gitmiştir. O da sorunu çarpıtmıştır zira ne “tam eşitlik” ne de eşitlik taleplerine yüklenen anlam Fukuyama'nın ele aldığı biçimiyledir. Ona göre “tam eşitliğin” önünde doğal engeller bulunur zira toplumda yetenek ve özellikler de eşitsiz dağılmakta herkes yetenekli şair, ressam, piyanist olamamaktadır. Güzellik ve yakışıklılık eşit dağıtılamamaktadır “ama” kapitalist düzenden kaynaklanan eşitsizlikler de bulunmaktadır. Eşitsizlikler kapitalist ekonomi tercihinin “kaçınılmaz neticesidir” ve modern ekonominin üretkenliği rasyonel iş bölümünü getirmektedir ve bu da sermaye ve bölgeler arasında kayma yaratmakta, “kaçınılmaz olarak” kazananlar ve kaybedenler ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlik gerekli ve giderilemezdir ve eşitsizlere benzer onuru sağlama çabaları diğer insanların özgürlük ve haklarını kısıtlar. En nihayetinde Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki ve Anayasa'daki temel hakların kısıtlanmasına varır (Fukuyama, 2002: 366-373). Görüleceği gibi neoliberal tarih, dönüp dolaşır anayasadaki eşitlik ve hak kavramlarını boşa düşürmeye çalışmaktadır. Ve bu görüşlerin de öncelini Hayek'te buluruz ki bu tesadüf olmasa gerek. Hayek'e göre “tarihsel olarak evrimleşmiş kendinden düzen” yerine toplum için rasyonel örnek tasavvurlar geçirmeye çalışması sosyal demokrasinin en büyük hatasıdır. Çünkü insan doğasını, tarihi, değişimi, toplumsal işbirliği dolayısıyla özgürlük ve adaleti yanlış anlamıştır (Brown, 2021: 121). Farklı evrimleşme tezinin biyolojik olarak hatalı olduğu yukarıda gösterildi. Tarihsel olarak da hatalıdır zira Amerika'da yaşayan ve Avrupa'dan göç etmiş alt sınıflardan, İrlandalılardan oluşan bu devlet Amerikan Bağımsızlık Savaşından sonra kapalı gümrük politikası izledikten sonra gelişmişlerdir, öncesinde Avrupa'nın ezilen sınıflarındandırlar. Refahın insanın gelişimine katkısının ifadesi kapitalist neoliberal ekonomik düzenin geniş kitlelere zarar verdiğini ifade etmek anlamına gelirdi ki neoliberal tarihlerin maksadı bu idealin zıddıdır. Sapiens'de ise kapitalizmin önceki yüzyıldaki kölelik ve sömürsünden ders alındığını fakat bundan dersler çıkarıldığını ifade edilerek, mevcut düzen biraz daha sürdürürsek büyük bir zenginlik oluşacağını ve buradan da insanlara fayda geleceğini savunur. Bu yönde önemli işaretler olduğunu belirtir. Kitabın genel teması bu anlayış çerçevesinde olduğunu gözden kaçırmak tarihsel belleğin nitelikliliğine ve tarihsel seyre zarar verecektir.

Bundan daha önemlisi Sapiens'de Hayekçi neoliberal anlayışı oldukça baskın bir biçimde görmemizdir. Brown; toplumsalın varlığı ve fikrinin neoliberalizm tarafından imha etmeye çalıştığını ifade eder. Hayek tarafından “anlamsız bir sözcük” olması nedeniyle reddedilen, Thatcher tarafından var olmadığı ilan edilen “toplum” bugün aşağılayıcı bir ton kazanmıştır Çünkü kimi kesimlerce “toplumsal adalet savaşçıları” (SJW) toplumsal eşitlik, medeni haklar, pozitif ayrımcılık, hatta kamu hizmeti olarak eğitim gibi istibdat yönetimleriyle özgürlüğü baltaladıkları iddiasıyla

kötülenmektedir. Zira neoliberalizmin 1980'lerden beri ilan ettiği maksadı sosyal devlet ve sosyal yarımından geriye kalan her şeyi tümünden kaldırmaktır. Bu vesileyle demokrasinin siyasal eşitliğe olan bağımlılığı da bir köşeye bırakılmış olur. Hayek, toplum fikrinde ve toplumu idealleştirmede tehlike görür. Bireylerden mürekkep bir toplama hatalı bir biçimde kişiselleştirme; dağınık düzenin gayrişahsi ve "kendiliğinden" süreçlerinin ortaya çıkardıklarının.. düşünülüp taşınılmış insan yaratımının neticeleri olarak kavranan hatalı bir animizme dayanır. Bu kişileştirme ve animizm belli şeylerin "toplum için değerli" olduğu ve devletçe desteklenmesi gerektiği bir "hüsnükuruntu" ortaya çıkarıyor. Toplumun "tasarım ürünü" olduğu, daha rasyonel bir tasarımla yani düzeni, yenilikçiliğin ve ilerlemenin hakiki temeli olan evrimleşmiş gelenekleri ve özgürlükleri dizginleyecek bir tasarımla iyileştirilebileceği inancına da kapı açıyor. Toplumu bir adalet sahnesi olarak üretme hatasına sebep oluyor. Toplumun, bireylerin dışında var olduğuna inanılırsa ve bu düzenin kasıtlı bir inşanın sonucu olduğu düşünülürse, tasarımcılar tarafından adaleti gözetecek şekilde tasarlanabileceği fikrine ulaşılır. Bu da hem piyasalara hem de ahlaki yasalara sınırsız devlet müdahalesine kapı açar⁹ ki bu tür bir müdahalenin kendine has bir "hız"lanma eğilimi bulunur. Söz konusu düzen "kendiliğinden" ortaya çıkmıştır, kalıcı ve geçerlidir. Hayek "eşitsizliğin" gelişmede temel nitelikte olduğunu ve evrimin adil olamayacağını ilan etmiştir. Medeniyetin kaybedenlerin zayıflık, başarısızlık ve şansın etkilerini ardına bırakmadan evrimleşmemektedir (Brown, 2021: 38-46) Sapiens'in, bu anlayışı biyolojik evrime gömerek tarihinin çerçevesini çizen bir hafıza oluşturduğu yeterince açıktır sanırım. "Tarihin Sonu" modern bilimle bunu yapmıştır ve Ulusların Düşüşü tarihin ve üstün Batı kültür ve kurumlarının doğal neticesi olarak ortaya çıktığını betimlemektedir. Sapiens'in bu noktaya kadar insanların tarihteki kurumlarına, anlayışlarına, sınıflara "mit" hikâye" sınıflaması yapması gibi bu noktada da "hak"ların olmadığını "özgürlüğün" biyolojide bulunmadığını beyan etmesini ideolojisiyle birlikte anlarız. Aslında neoliberalizmin toplumu yok saymasına paralel biçimde Sapiens'in de tarihteki toplumu yok saydığını görürüz. Kültürü, sınıfı, mücadelesiyle tarihteki toplumsallık da mit ve hikâye olarak nitelenip bertaraf edilmiştir. Ulusların düşüşü ve Tarihin sonu da anlatılarıyla diğer toplumları ve tarihlerini anormal bir konuma yerleştirirler.

"Tıpkı eşitlik, haklar ve sınırlı sorumlu şirketler gibi özgürlük de insanın icat ettiği ve ancak hayal güçlerinde yaşattığı bir kavramdır. Biyolojik açıdan bakıldığında insanların demokrasilerde özgür, diktatörlüklerde özgürlüklerinden mahrum yaşadıklarını söylemenin hiçbir anlamı yoktur." (Harari, 2015: 118)

Bu ifadede de neoliberalizmin yok saydığı, kaldırmak istediği daha yerinde bir ifadeyle egemenliğine zararlı gördüğü bir unsuru Harari'nin tarihin camından itelediğini ve neoliberalizmin arzu ettiği egemenliğine mani olabilecek inanış ve güçleri kapı arasından tarihe soktuğunu açık bir biçimde görürüz. Zira tarih, neoliberalizm için kukla sahnesinden farksız gibidir. Sahnenin ekseriyeti neoliberalizmin

9 Fukuyama buna karşı çıkarak tarihsel sürecin liberal ekonomiyi doğal olarak doğurduğunu ifade eder. Sapiens'de piyasalar ve devlet ile bireyler-toplum arasındaki gerilime kısaca değinilir ancak nihayetinde geçmiş yüzyıllar ile kıyas yapılarak mevcut durum olumlanır, süslenerek daha güzel bir masal haline getirilir. Aile ve topluluk yaşamının ideal olmaktan uzak, piyasadaki baskıcı olarak nitelenerek tüm tarihe genellenir. Bireyin piyasa ve devlet arasındaki sıkışması gerçek dışı olarak konumlandırılır. (Harari, 2015:350-355). Bu tutum yani önceki yüzyıllara ait olumsuz durum-olayları işaret ederek mevcut durumu yüceltme, olumlama, sorunsuzlaştırma Sapiens'de kendini özellikle özellikle kapitalist Batı anlatısı ve mevcut düzen anlatısında gösterir. Bu neoliberal tarihin bir özelliği olarak diğer iki eserde de görülmektedir.

beğenisince süpürülmüş ve dekore edilmiştir. Söz konusu ifadenin “demokrasi” ve beraberinde gelen talepleri aşındırmaya “bilimsel” olarak hizmet etmesi yanında “tarih”i nasıl yok saydığı, insanların bunlara sahip olmak için verdikleri mücadeleleri, köle ve köylü isyanlarını, bağımsızlık savaşlarını görünmez kılarak insanı biyolojisine indirger ki bu da tahrif edilmiş biyolojik bilgi çerçevesindedir. Bu ifadeye şirketleri de katmasıysa “tarafsız” tarihçi görünümüne hizmet etmek maksadı taşır görünür.(Zira kölelik ve sömürgecilik gibi artık reddi kabil olmayan meseleleri kınar gibi görünse de neoliberal egemenliği ve düzeni masalsılaştırır¹⁰ ve son bölümde savaşların artık azalmış olduğu minvalindeki anlatısının aslında tekabül ettiği, egemen bulunan neo-liberal egemenliğin neticesi olduğunu ifade etmez.

Bunun kadar önemli diğer bir neden neoliberal düşüncenin mündemcinde yer alan anlayıştır. Bu anlayışa göre; demokrasi tehlikelidir. Wilhelm Röpke’ye göre; refah devleti ruhunda özetlenen eşitlik hakkı ulusal ve küresel ölçekte uygulanamazdı, akılsızcaydı. Eşitsizliği kapitalist toplumun kaçınılmaz özelliği olarak kabul etmek gerekliydi. Eşitsizlik “uluslararası” işbölümü için kaçınılmaz ve sürekli bir statükoydu. Yine o’na göre sömürgecilik sonrası uluslar için kalkınmanın bazı yolları ve olası gelecekler başından itibaren elenmişti (Slobodian, 2020: 285).

Neoliberalizm iyi hayat ve gerçek özgürlük demek olan insana mahsus olan etik ve siyasi özgürlük, yaratıcılık, sınırsız düşünme ve icat etme kapasitelerinin geliştirilme imkânını ortadan kaldırmaktadır. İnsanı asil ve güzel bir tefekkür nesnesi kılan unsur bireysellik, özgünlük, hayat doluluk, üstün doğamızın geliştirilmesidir ki neoliberalizm bunları bir kenara iter. İnsan olmak “salt hayat olmak”tan¹¹ ibarettir, insanlığı yutar. Liberal demokrasinin içeriğini boşaltmakla demokrasinin anlamını dönüştürdükçe, demokratik arzulara boyun eğdirmekle demokrasi rüyalarını tehlikeye atmaktadır (Brown, 2021: 51-52). Bundan dolayı Sapiens’in diktatörlükte yaşamakla demokraside yaşamak arasındaki olgusal farkı nesnellik çabasıyla aktarması zordur. Nitekim bütün dünyaya kendi düzenini, mütemadiyen kendine faydası olan ve muhatabının zelil duruma düşmesi pahasına ihya olan bir düzeni dayatan bir sistem taraftarlarının diktatörlüğü sorunlu bulmaması doğal görünmektedir. Esas sorunlu diğer nokta, bir yandan üstün Batı kültüründen, kazanımlardan söz ederken diğer yandan bu türden kazanımların olmadığı imparatorluklara övgü düzebilmesidir. Bunun ideolojisinden hareketle, tarih zeminini de biçimlendirme olduğu şüphesizdir. Ancak özgürlük ve eşitlik bağlamında “tutarlılık, durgun zihinlerin oyun alanıdır (Harari, 2015: 171) cümlesiyle ön almaya başvurduğunu da belirmeden geçmemek gerekir. Çünkü doğadan tarihe, siyasetten bireysel ilişkilere tutarlılığın baskın rolünü ve ehemmiyetini takdir edemeyip yadsıyacak bir zekânın herhangi bir mesleği icra salahiyeti zayıftır.

Sapiens’in mit ve hayal ürünü statüsüne hapsedmesinin de neoliberal düşünce için hayati bir anlamı bulunur. Zira küresel piyasayı ulusal hükümetlerin müdahalelerine bütünüyle kapatmak için tasarlanan bir dizi kurum ordo-liberallerinin fikirlerine dayanır. Hayek’in “siyaseti tahttan indirme” fikri neoliberal tasavvurun ilk kısmıdır

10 “Dünya tek bir ekolojik ve tarihsel küre olarak birleşti, ekonomi daha önce görülmemiş şekilde büyüdü ve insanlık bugün eskiden sadece masallarda anlatılan bir zenginliği yaşıyor.” (Harari, 2015: 368)

11 Sapiens’in insanı; tarihi ve kültürüyle, kurumlarıyla adalet arayışıyla mit olarak konumlandırıp “hâlâ hayvanız,” “biyolojik canlı” olarak tasvir etmesi ve ilerde görüleceği gibi mutluluğu için ilaçları telkin etmesi tamamen bu anlayışı besler, güçlendirir, hizmet eder.

(Slobodian,202: 545). Dolayısıyla diktatörlük yahut demokrasi, cumhuriyet yahut imparatorluk üzerine düşünüp muhakemede bulunarak eylemde bulunacak bilinçli kitleler “neoliberal egemen” için istenir bir durum değildir. Üstelik “büyük filozof tarihçi Harari”, bize tarihte de olmadığını söylemektedir.

“Siyaset”in günlük içi boş kullanımından çok daha fazla anlamı bulunur. Marx’a göre siyaset üretim tarzının bir atığı- sınıf çatışmasının gerçekleştiği sahneyken Schmitt’e göre savaş ve ulusal kimliği örgütleyen dost düşman ayrımıdır. Ancak temelde siyasetten farklı olan siyasal; müşterek varoluşun düşünülüp biçimlendirildiği ve yönetildiği müzakereler, eylemler, güçler ve değerler sahnesini tanımlar. Dolayısıyla adalet ve düzenin koordinatlarını çizmekle kaçınılmaz olarak ilgilendiği gibi güvenlik, ekoloji, zaruret ve acil durumlarla da ilgilidir (Brown, 2021: 66).

Sapiens, biyoloji ve tarihten devşirdiği bu kullanışlı kılıç ve kalkanla tarihi stratejik olarak da kullanır. Mesela artık kimsenin reddedemeyeceği Avrupa sömürgeciliği ve siyahilere dair yargılara bir kısım ayırdığını görürüz (Harari, 2015: 147-148) ancak daha sonra endüstriyel hayvancılık söz konusu olduğunda bu kısmın “Atlantik’teki köle ticareti, nasıl Afrikalılara yönelik bir nefretten doğmadıysa, modern hayvan sanayisi de hayvan düşmanlığından kaynaklanmaz. Köle ticaretinde olduğu gibi, kayıt-sızlıktan kaynaklanır.” (Harari, 2015, s. 338) cümlesiyle bir çeşit meşruiyete dayanak yapıldığını anlarız. Nitekim sözünü ettiği endüstriyel hayvancılık kapitalizmin yani belirli bir sınıfın, mevcut egemen güçlerin icraatıdır. Peki tarihsel sınıfları, kurumları, mücadeleleri bu şekilde “mit, hikâye, hikâye yaratma kapasitesi” olarak değerlendirilmesinin neden kabullenildiği de diğer bir sorundur. Bu da postmodernizmin açtığı bir yoldur ve tarih yazımında bu türden ciddiyetsizliklerin temelini oluşturur. Fakat bu türden yaklaşımlar her zaman kabul görmemekle birlikte Sapiens’in bu yaklaşımıyla kabul görmesini nasıl açıklamak gerekir?

Samir Amin dünyaya egemen olan liberal ekonomik anlayışın temeli olan ABD öncülüğündeki hegemonyaya eşlik eden ideoloji olan postmodernizme dayanan “saf-sata”ları (Amin, 2016 s. 14-16) işaret eder. Postmodernizm, savunulan saf ekonomiye eşlik eden ve liberal sistemin sınırları çerçevesinde etkili olan ve uyum sağlayan bir söylemden ibarettir (Amin, 2016: 15). Anlaşılacağı üzere “Sapiens”¹² bugün ABD’nin neoliberal egemenliğinde Avrupa merkezliği çarpıtılmış bir biyoloji ve tarihle empoze eden bir bellek çalışmasıdır. Liberal kapitalizmin Fukuyama’dan sonraki “bilimsel” vaazını bilinçaltına enjekte etmeye çalıştığını ifade etmek hatalı olmaz.

Neoliberalizmin Tarih Yazımsal Karşı Devrimi

Sapiens; Fransız İhtilali’nden beri “özgürlük ve eşitlik” temel değer olarak görülmeye başlandığını fakat bunun “iyi durumdakilerin özgürlüklerini kısıtlayarak

12 Fukuyama kitabının sonlarında “fiziksel güzellik ve maddi bolluk” içindeki yaşamı son insanın yaşamı olarak niteler ve bunun Batılı politikacıların vaadi olduğunu belirtir. Ardından birkaç bin yıllık insan yaşamının tarihinin gerçekten bu mu olduğunu sorarak yaşamda hem mutlu hem de hoşnut olunduğunda artık insan değil de sadece homo sapiens türünden hayvanlar olacağımızdan korkmalı mıyız? Sorusunu sorar (Fukuyama, 2012, s. 392-393)

Harari’de ise sapiens hayvanlardan bir tür olarak görülür, kitabın sonunda “Homo Sapiens’in Sonu”, “Tanrıya Dönüşen Hayvan”(388 /407) olur. Esasen Fukuyama’nın gündemini güncellemiş gibi görüldüğünü de eklemek gereklidir.

sağlanabileceğini” göz önüne alındığında özgürlük ve eşitliğin çelişkili olduğunu gösterdiğini savunur. O’na göre; 1789 beri tüm dünyanın siyasi tarihi bu çelişkiyi giderme çabaları olarak görülebilir (Harari, 2015: 170-171). Bu “tarih”te nasıl bir dayatma olduğunu açmak gerekirse Sapiens “iyi durumdaki”lerin yani kapitalist sınıfın “özgürlük”lerini nasıl kazandığını gündeme getirmez. Burada Brown’ın işaret ettiği özgürlüğün çıplak iktidar ve hak sahipliği iddialarına indirgenmesini, toplumun inkâr edildiğini ve eşitliğin yerin dibine batırılarak demokrasinin sulandırılıp liberal özencilik haline getirildiğini görürüz. Bu yaklaşımla toplumsal adalet alçaltılmakla kalınmaz kaba ve kışkırtıcı bir üstünlükçülük de kurulur (Brown, 2021: 57) ki bu önceki ve burada alınmayan pasajlarda, diğer neoliberal tarihlerde de baskın ve keskin bir biçimde kendini gösterir. Tarihsellik veçhesinden bakarsak; Tilly’nin başarılı biçimde gösterdiği gibi Avrupa’da kapitalist sınıf ortak kullanım alanlarından hayvanlara, ormanlara ve avlanma alanlarına kadar hemen her şeyi (Tilly, 2016) mülkiyetlerine geçirmişlerdir. 1789 “iyi durumdakilerin” özgürlüklerini kısıtlamaktan ziyade taşkınlıklarını kısıtlamayı şiar edinmiştir ve Sapiens’in başaşağı ettiği tarih de tam olarak budur. Fukuyama’nın da aynı hususu ifade ettiğine yer vermiştik ki neoliberal tarihin, tarihi tahrif etme özelliğini baskın bir biçimde taşıdığını gösteren başlıca örneklerden biridir. Zira “kapitalist birikim”i doğal sayıp nasıl ortaya çıktığını yani tarihin bir kısmını gölgede bırakır. Bunun kadar önemli diğer bir husus tarihi süreci maksada uygun bir sürece derç ederek tarih olmaktan çıkarmasıdır. Bu tahrif edilmiş Neosapiens mitine göre;

Tüccarlar, fatihler ve peygamberler “biz ve onlar” ikiliğinin ötesine geçebilen ve insanlığın potansiyel olarak birleşebileceğini öngören ilk insanlardı. Tüccarlar için tüm dünya tek bir pazardı ve tüm insanlar potansiyel müşteriydi. Bu yüzden de her yerde herkes için geçerli olabilecek bir ekonomik düzen tesis etmeye çalıştılar. Fatihler için tüm dünya tek bir imparatorluk ve tüm insanlar potansiyel tebaaydı, peygamberler içinse tüm insanlar potansiyel inananlardı. Onlar da her yerde herkes için geçerli olabilecek bir düzen tesis etmeye çalıştılar.” (Harari, 2015: 177)

Bu ifadenin sekülerler kadar dindarlara da benimsenir kılma maksadı taşıdığı çok açıktır zira peygamberler “evrensel din”ler vahyettiklerini ifade etseler de bu dinlerin de biz ve onları vardır ve kutsal kitaplarında bunu kanıtlayacak birçok ifade bulunur. Tarihteki Fatihlerin kurdukları siyasi yapıların da daima “onlar”ı olduğuna dair de Atinalılar ile Persler’den bugüne tamamının “onlar” a sahip olduğu görülür. Sapiens’in favorisi olan “tüccarlar”ın da katiyen onlar’a sahip olduğu bilinir. Tarihteki mesel de tam olarak “onlar”ın olması değil “onlar” sınıfına reva görülebilirlikler, eylemler ve söylemler düzeyinde neler olduğu ve yapıldığı olmuştur Mesela İngiliz tüccarlar Hintli tüccarların ellerini kesmiş, ticaretlerine mani olmuş, Hint ticaretini yerle yeksan etmişlerdir (Chang, 2002: 22-23 /51-52). Tüccarlar için dünya katiyen tek Pazar olmamıştır, dünyaya sadece kendilerinin satacakları Pazar muamelesi yapmış “onlar” daima alıcı olmak üzere zarara uğratılmış, Çin’e savaş açılmıştır. Dolayısıyla “Geçtiğimiz üç bin yıl boyunca insanlar bu küresel vizyonu gerçekleştirmek için birbirinden hırslı girişimlerde bulundular.” (Harari, 2015: 177) sözünün tarihsel masal dışında bir olgusallığı yoktur. Ancak neoliberal anlayışın dünya tasavvuruna uygun hale getirilmiş mitik bir tarihtir zira yer verildiği gibi neoliberalizm sermaye ve iş gücünün sınırlara takılmaksızın dünya üzerinde özgür olmasına dayanır. Bu anlatı, tarihi bu ideale uydurma çabasıdır.

Yeni bir imparatorluğun kurulma aşamasında olduğunu ifade eden Sapiens, buna uygun olarak da tarihi biçimlendirir. Ona göre İmparatorluklara yöneltilen iyi işlemedikleri ve çok sayıda milleti etkili olarak yönetemedikleri eleştirisi “tarihsel bakış açısıyla tamamen anlamsız”dır zira “geçtiğimiz 2500 yıl” en yaygın siyasi örgütlenme olmuştur (Harari, 2015: 195). Bu mantık düzeyi son derece alt düzeydedir zira yaygın olması niteliğinin iyi olduğu anlamına gelmemektedir. Mesela tarihin başından beri insanlar işkenceye ve cinayete de başvurmuştur anca bu nitelik bakımından iyi olmayla ilgili değildir. “Çok istikrarlı olan imparatorluklar” savının da dayanağı pek yoktur. Bu noktada Sapiens’in bilinçli bir biçimde tarihsel bilgi, verileri sayısız kez tahrif ve teville başvurduğunu, uygunsuz genellemelerde bulunduğunu ve bunu “eleştiriden caydırma” maksadıyla icra ettiğini ifade etmesek olmaz. Bu caydırma yöntemi öylesine fazla veriyi çarpıtıp, hatalı yorumlayıp, çok fazla genellemelere başvurur ki bütün hataları işaret etmek yeni bir kitapçık yazmaya yol açacak cinsten olur ve akademik meşguliyet buna çok az imkân ve tatmin vereceği için geçiştirilmesine yol açılır. Bu yöntemin “karşıdevrim tarih yazımı”nın bir özelliği olduğu da ifade edilmeye uygundur. Ancak burada konumuz bağlamında belli başlı bazı hususlara yer verilmesi gerekmektedir.

Evrim’den başlayıp “İmparatorluklara gelen ve kurulmakta olduğunu ilân ettiği “yeni küresel imparatorluğa” (Harari, 2015: 210) uygun tarih yazan Sapiens’in saiki-ni anlamak için dünya sistemini meşrulaştıran diğer çalışmalara göz atmak gerekse de burada kısaca bağlama uygun olan bir teşhisi belirtmekle iktifa edilecektir. Samir Amin, Negri ve Hardt’ın ileri sürdükleri emperyalizmsiz imparatorluk safhasında olunduğunun doğru olmadığını işaret etmiş, verileriyle göstermiştir. Post-emperyalizm olarak meşrulaştırılmaya çalışılan bu safhada bilakis karşılıksız kaynak aktarımıyla muazzam güce ulaşmıştır (Amin, 2016: 24).

Neoliberal tarihin, özelde Sapiens’in de yaklaşımı emperyalizmsizliğe uygun olarak biçimlenmiş ve dünyada savaşların olmadığını ifade etmiş, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Balkanlar, Ortadoğu, Afganistan, Afrika’da kendini gösteren savaşları yok sayarcasına savaşların çok çok azaldığını ifade etmiştir (Harari, 2015: 363-364). İçerisinde bulunduğumuz coğrafyanın son yüzyıllarına tanık olurken bu sanal tarihi göze sokarcasına yazmasının nedeni de “emperyalizmsiz imparatorluğa” uygun olmasıdır. Sadece savaşlar değil Samir Amin’in dikkat çektiği üzere “sermaye birikimi ve sermayenin yenden üretimi gereğiyle” olan veçheleri (Amin, 2015: 24-25) göz ardı ediyor. Nitekim emperyalizmin yalnızca 19. yüzyılın baskın vasfı olan postal ve silahla icra edilmediği yönüneyse neoliberal tarihlerde değinilmiyor ki bunun detayına aşağıda yer verilmiştir. Dahası Sapiens’de ifade edilen peygamberler ve fatihler 17. yüzyıl sonrası oluşup gelişen tüccarların zihniyetine ve tutumuna sahip gibi gösterilerek müteakip tarih bir yönüyle meşrulaştırılıyor. Sapiens’in de yaptığı esasen tam olarak buna tekabül etmektedir. Batı düzenini idealize eden Tarihin Sonu ve Ulusların Düşüşü’nde de aynı özelliği görürüz. Diğer bütün rejimler, yönetimler “aşağı ve kötü” “yetersizlik” içerisinde ele alınır. Bunun Avrupa merkezcilikten neşet ettiğini de belirtmek gerekir.

Avrupa merkeziliğin kendini en bariz gösterdiği bir ifadeye göre “Modern çağda Avrupalılar “üstün Batı kültürünün rehberliğinde” bilinen dünyanın büyük bir bölümünü fethetmişlerdir. Görüleceği gibi silah ve saldırganlık, emperyalizm yerini

“üstün Batı kültürüne bırakmıştır. Bu cümlelerin devamında emperyal politikanın ele geçirdiği yerlerdeki dil soykırımından söz etmekten ziyade “Fransızca, İngilizce ve İspanyolca öğrendiler” der ve ekler; “insan haklarına, kendi kaderini tayin hakkına inanmaya başladılar ve Batı ideolojileri olan liberalizm, kapitalizm, komünizm, feminizm ve milliyetçiliği benimsediler. (Harari, 2015: 205). Bu Wilhelm Röpke’nin “Batılı Geist”ın nihai zaferini anlatan anlatısıyla (Slobodian,2020: 323) örtüştüğü açıktır. İlaveten bu yaklaşımın da Hayekçi bir güncelleme olduğu ifade edilebilir. Çünkü Hayek de büyük ölçüde evrimsel biyolojiye dayanmış, uyarlanma ve rekabet vasıtasıyla evrimleşmeye dair biyolojik ilkenin, insanların toplumsal düzenlerinin bütün boyutlarının kökeninde olduğunu düşünmüştür. Kültür-medeniyetlerin evrimi hem geleneklerin içinde gelişir hem de diğerleri arasında rekabet şeklini alır. Başarılı geleneklerin üstün gelmesini ve diğerlerinin sönümlenmesini mümkün kılar (Brown, 2021: 111). Batı kültürünün bu biçimde diğerlerinden üstün olduğu tezi Sapiens’de baskın olmak üzere neoliberal tarihlerin tamamının baskın temasıdır.

Bu bağlamda da tekrar metodolojik bir tahrife başvurulduğunu görürüz. Zira “İnsan hakları” “komünizm” “feminizm” “milliyetçilik” tarihsellik bakımından, adlandırma bakımından Avrupa külürüne ait olduğu doğrudur ancak tarih boyunca insan hakları, ekonomik haklar, milli-kültürel haklara dair mücadeleler daima olmuştur. Burada terimlerin “tarihsellik”lerinden hareketle bütün insanlık tarihindeki arayış ve mücadeleler Avrupa tarih ve külürüne has kılınmaktadır ve bunun kabul edilebilir tarafı bulunmamaktadır.

“20. yüzyıl boyunca Batı değerlerini benimseyen yerli gruplar, bu değerler adına Avrupalı işgalcilerle eşitlik iddia ettiler” tarihsel olarak doğru değildir. Esasen tarihin başından itibaren kendilerinde bulunan “insani değerler” uğruna Batı tarihselliğinde kendini bulan ifadeleri kullanmışlardır. Ancak mit ve hikâye olarak flulaştırdığı tarihsel süreci bu bağlamıyla ele almadığından görünmez olmuştur ve maksadına uyduğu anda görünür kılmayı yeğlemiştir. Söz konusu ayırımın bilincinde olmak çağımız için en önemli araçlardan biri olarak kendini göstermektedir. Mesela “İnsan hakları” terimi, tarihsellik bakımından Batı’ya ait olabilir ama insanın tarihinde daima olmuş, aranmış, mücadelesi verilmiştir. Sapiens’te Batı’nın kültürel ve biyolojik üstünlüğüyle kurmakta olduğu yeni imparatorluğa dair “evrensel” tarihinin en dikkat çekici diğer bir ifadesi “...dünyanın tüm Sapienslerinin bugün içinde yaşadığımız küresel dünyada birleştirdi” sıfatını ticaret, imparatorluklar ve evrensel dinlere (Harari, 2015: 237) atfetmesi de ayrıca dikkat edilmesi gerekli ifadesidir. Öncelikle “tüm sapiensler” ifadesiyle bir çeşit hiyerarşinin kurulduğu ve bunun “evrim”e dayandırılan yeni bir tür ırkçılık olduğunu belirtmek gerekir. Ve daha önemlisi “dünyanın tüm sapienslerini” birleştirdiği tezidir. Zira Batı emperyalizminin yarattığı eşitsizlik, kapitalizm ve emperyalizm evrensel dinler, imparatorluklar ve tarihin kapital emperyal olmayan bütün tüccarlarına atfedilmektedir ki bu tarihi tarih olmaktan çıkaran bir hamledir. Buna ek olarak mevcut ekonomik emperyalizmi gizlemektedir. Zira ifade ettiği “tek bir küresel topluma geçiş, muhtemelen insanlık tarihinin dinamiklerinin kaçınılmaz bir sonucuydu” (Harari, 2015: 237) ifadesi mevcut ekonomik iktidarın ve gelecek planının arzusunun dışavurumudur. Tarihin Sonu ve Ulusların Düşüşü’nde de doğal netice, tarihin sonucu, en yetkin netice biçiminde kaçınılmazlıkla aktarıldığını ifade etmek gerekmektedir. IMF, Dünya Bankası, DTÖ, nükleer ve atom silahlarının

dayatmaları ve darbeler tarihten atılmıştır. Neoliberal tarih emperyalizmin bu vasıtaları yerine tarihin, modern doğa bilimlerinin, evrimin, yetkinliğin neticesi anlatısını ikame etmektedir.

Liberal kapitalist dünya imparatorluğuna dair önermeler “ilâhi hakikatlerin faziletine sahip, “aklın gereğidir ve yakın tarih tarafından doğrulanmıştır (Amin, 2016: 14) Sapiens’deyse tek “nesnel gerçek” biyolojik hakikat ve onun getirdiği netice olarak sunulduğu görülmektedir. Sapiens de “alternatifin olmadığı”nı “bilimsel gerçekler”e dayanarak açıkça ifade eder. Ona göre; insanın mutluluğu biyokimya sistemimizdedir ve zamanımızı politika ve sosyal reformlarla, siyasi mücadele ve ideolojilerle ilgilenerken geçirmeyi bırakmak gerekir. Çünkü insanı gerçekten mutlu kılan yegâne etmen olan biyokimyamızı manipüle etmeye odaklanılmalıdır. Mesela prozac rejimleri değiştirmez ama insanları depresyondan çıkarabilmektedir. Para, statü, mülk, evler vb. mutluluk getirmemekte gerçek mutluluk serotonin, dopamin ve sitosin sayesinde olmaktadır, kaynaklar kimyamızı değiştirecek tedavilere ayrılmalıdır (Harari, 2015: 380). Bu tezi için verdiği bunalım ve intihar oranları bilgisinin hangi ülkelerin hangi sınıflarında, ekonomik etkenin durumuna dair istatistik vermediğine de değinmek gerekir. Bu bağlamdaki insan hayatının anlamlılığına dair spekülasyonları da burada ele alınmamıştır ancak maksatlılığı bağlamında okunduğunda tarihle çeliştiği görülür. Zaten Sapiens’de dinlerin, imparatorlukların, tüccarların tarihselliklerinden soyutlanıp maksada uygun anlatılması, bütün imparatorlukların, bütün tüccarların aynı maksat ve zihin yapısına sahipmiş gibi bugüne uygun hale getirilmesinin motivasyonunu gösterir. Nitekim tarihçiler İran’dan Hindistan’a ticaret için giden 10. yüzyıl ve 17. yüzyıl tüccarları yahut İngiliz tüccarları arasında dahi önemli bir tarihsellik farkını göz önünde bulundururken (Goddard, 2018: 20) Sapiens düzeyinde bir “tarihsellik” dışı tarih yazımının revaç bulmasını, bu denli öne çıkarılıp başarılı ilan edilmesini başka türlü açıklamak çok zordur.

Burada esas nokta Samir Amin’in işaret ettiği politikanın yürürlükte olmasıdır. Amin; küreselleşmenin derinleşmesinin uluslara meydan okuma anlamına geldiğini belirtir ve kapitalizmin nihayetinde özgürleştirici dönüşümü sağlayacağını empoze ederek insanları uyutup sistemin dayattığı esas problemlerin anlaşılmasına mani olarak gerekli mücadelenin önünü kesmeyi amaçladığını belirtir. Bu “İmparatorluk” devlet karşıtı stratejisiyle kendi menfaatleri doğrultusunda deragülasyon talep eden, kamu müdahalesini sınırlandırmayı öneren taleplerle örtüşür. Ulus karşıtı söylemle ABD’yi askerî ve polisiye bir süper dünya gücü olarak kabullendirme maksadı taşıyor (Amin, 2016: 28). Ve her devlet gibi Amerika da bazı stratejileri izlemektedir. Yine Amin’e göre; küresel imparatorluk iddiasındaki Amerika’nın da kendi “Mein Kampf”ı, kitle örgütleri, vaizleri bulunmaktadır (Amin, 2016: 76). Sapiens’in telkin ettiği ve dokuduğu tarihin birebir örtüşmesi tesadüf kabul edilecek türden değildir.

Buraya kadar “dünyanın tüm sapienslerini birleştirdiği iddia edilen ve sözü edilen “küresel tek bir toplum” söyleminin de esasına yer vermeden olmaz. Zira tarih dönüşümlerle doludur ve dönüşümler benzer olguların farklı görünmesine yol açar. Tarihi kavrayışı güçlendirmek için kullanmama durumunda bu dönüşümler görünmez kalır yahut bilinçli bir görünmezliğe itilir. Bunlardan biri de günümüzde güçlenip egemen olmuş bulunan “neoliberal düzen” yahut “küresel imparatorluk” un işleyiş düzenidir. Emperyalizmin 19. yüzyıldaki sık savaşlı, yaygın istilalı durumunun aksine olan

durum ile 20. yüzyıldaki değişen biçimini açıklamak bu bağlamda özellikle gereklilik kazanmaktadır. Bu da yukarıda yer verilen neoliberal başat kuramcılarının 1914 öncesindeki Avrupa emperyalizminin uluslarının varlığına rağmen nasıl sürdürüleceğine dair çözümlenmeleridir. Ulus devleti etkisizleştirip piyasalar için açık tutma ve devletlerin müdahalelerini ve demokrasiyi uluslarüstü kuruluşlar vasıtasıyla etkisiz kılma yani gümrükler, planlama, müdahale, vergiler, ülkedeki sanayi, tarım gibi ekonominin en temel konularında Batılıların söz hakkı sahipliğinin devamının tesis edilmesi isteniyordu ki Bu sömürgecilüğün biçim değişimi anlamına gelmekteydi.¹³ Yukarıda yer verildiği gibi Afrika ülkeleriyle sömürge koşullarını sürdüren anlaşmalar gerçekleşmiştir ve günümüzde sürmektedir. Bağımsızlık savaşına müteakip 50 yılda büyük bir güç olan Amerika'ya karşın dünyanın birçok ülkesi hâlâ gelişmekte olan"lığı sürdürmektedir. Zira söz konusu "dünya pazarı" eşitsizlik üzerine bina edilmiştir. Bunun korunması için de harekete geçilmiş, mücadele edilmiştir.

1973 sonrası harekete geçen Afrika devletlerine tehdit gözüyle bakılmış ve yayınlar ve açıklamalar selinin de katkısıyla sindirilmişlerdir. Bu türden hareketler devlet egemenliğini kötüye kullanıp "dünya ekonomik düzenini" bozduğunu düşündükleri için neoliberaler ulusal hükümetlerin otoritesini atlatmanın yollarını aradı. 1980'lerin başında bu, Dünya Bankası yardımı ve IMF desteği için Washington Konsensüsü araçlarıyla üçüncü dünyanın borç taksitlerini yükselterek ölümcül darbeyi indirmesini getirdi. Hayek, Statükoyu savunmak için neoliberaler "düzen uyumdur" tezini savunmak için bir çerçeve ethos önerdi. Hayek'in ulvi dünya ekonomisi savunması bu bağlamda güçlendi ve ona göre bu gibi taleplerin "sinoptik yanılığ"ına karşı dünya ekonomisini kutsallığı savunulmalıydı (Slobodian, 2020: 393-402). Nitekim Amerika'ya egemen olan neoliberal anlayış dünyaya bu düzeni ekonomik araçlar, darbeler ve tehditlerle dayatmış ve sürdürmüştür.

Bu sistem ve süreci yani tarihi es geçerek temelde bir neoliberal tarih yazımı örneği olan "Ulusların Düşüşü" nü de bu minvalde okumak gerekir ki bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bununla birlikte bu eserin de neoliberal tarih kategorisine ait olduğu son derece açıktır. "Tarihin Sonu ve Son İnsan" da aynı biçimde biçim değiştirmiş yeni sömürü düzenini gözardı ederek anlatısını kurmuştur.

Mesela Ulusların Düşüşü'nde sanayileşmenin Avrupa ve Amerika'daki gelişiminin korumacılık ve devlet destekliliğine dayanmasını görmeyiz. Daha ziyade masal kitabına yaraşır biçimde "..Amerika'da yayıldı, gördüler, ilham alındı, şevkle benimsendi" (Acemoğlu ve Robinson, 2104: 58) fiilleriyle aktarılır ki bunun tarihsel olgusallıkla ilgisi yoktur. Ayrıca sömürgeleştirilmiş ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki teknolojik dağılımın orantısızlığının esas nedenlerine katıyen değinilmediği görülür. Artık kimsenin yadsıyamayacağı Kölelik ve sömürgeciliğe değinilir ancak yukarıda yer verilen 1. Dünya savaşından sonraki biçim değişimini göremeyiz. Yahut Söz ettiği Afrika yahut az gelişmiş ülkeleri yöneten ve "sömürgeci kurumlar" adını verdiği yönetimlerin ABD ve Avrupa yönetimleriyle bağları, yaptıkları anlaşmalara da¹⁴

13 Detaylı bilgiye Slobodian'in önemli eserinde ulaşmak mümkündür. Özetlemek gerekirse; dünya hükümeti zaruret gereği kaynakları eşitlik yahut sosyal adalet mantığına göre tahsis etmek yerine piyasayı kılıflamaya odaklanacaktı. Sosyal mevzuat bir tür "en çok kayrılan ulus" mantığıyla yönetilecekti (Slobodian, 2020: 183/274-275).

14 Harvey Şiliden Irak'a çeşitli müdahalelerine dair bilgiler verir ki ""Tarihin Sonu yahut "Ulusların düşüşü" bu ülkelere olan neoliberal müdahaleyi, müdahale neticesinde emperyalere bağlı yöneticileri işaret etmez. Bu

rastlanmaz. Bunun yerine 1688’de İngiltere’de tesis edilen nizam masalsi bir biçimde ABD ve Batı Avrupa’yı da kapsayacak biçimde hatalarla, anakronizmlerle ve tarihsellikten soyutlanmış biçimde aktarılır ki bu anlatının” muzaffer liberal kapitalizmin güzelliği ve istisnailiği” imgelemine katkısı büyüktür. Ele aldığı 3. dünya ülkeleri yahut Afrika ülkelerinin tarihselliklerini, olayların bağlamını da çok az görürüz. Mesela söz ettiği Şili’deki Pinochet yahut Meksika’nın durumu neoliberal darbe yahut reçetelerle doğrudan ilgidir ama bu ilgi, neoliberal hâkimiyetin kuruluşu görünmezdir. Yazarlar adeta güzel giydirilmiş afacan bir çocuğu(Britanya-libeeral ekonomi) kıta kıta gezdirip takdir toplatır.¹⁵ Oysa kıyafeti hata ve anakronizmle örülmüş ihtiyar yamyam bir kamburdur. İnsan hakları, adalet parfümüyle unutulur sanır çünkü parlamentosu vardır ama bu parlamento demokratiklik bakımından gerçekte 1930lara kadar yoktur. En fecisi de neoliberal yazımın en bariz özelliği sayılabilecek olan “anlatıyı destekleyecek biçime sokma”nın hemen her fırsatta, sinir bozucu bir ısrarla karşımıza çıkmasıdır. Son olarak diğer tüm ülkelerin “sömürücü kurumları”nı işaret eder ancak Britanya, ABD ve diğer Avrupa ülkelerinin kurumlarını sömürücü kurum olmaktan çıkarmış olmasıdır. Bunun garabeti “dünya”yı sömüren kurumların, sömürücü kurum olmaktan çıkarılmış olmasında yatmaktadır. “parlamentosu olan kapsayıcı” devletler olarak handiyse takdir edilmeleri garabetiyle, kapitalizm ve emperyalizmin talan ve vahşeti bu vasıtayla tarihin çuvalına tıklıp görünmez kılınmıştır. Kitabın nihayetinde tüm zaman ve yerlerle kıyası yapılan bu “muhayyel kurum” tarihin en değerli, yetenekli, insani oluşumu olarak resmedilmiş olur ve tarihin sonuna bayrağı dikilen olur. Tarihin Sonu’nun bir başka versiyonu ve ilanıdır. Teleolojik bir maksatla tarihin dehlizlerine inilmiş ve bu depodan çıkarılmış malzeme istenen resmi oluşturacak şekle sokulmuştur.

Özetle; Neoliberal politikaların Küresel Kuzey’de egemen olup Güney’de darbeler, cuntalar, işgaller, yapısal düzenlemelerle disipline edilerek dayatılması ve bunun sürerliliği durumu (Brown, 2021: 55) anlatılmaz yani neoliberal düzenin egemenliği ve korunma durumu. Sapiens’de de bu geçerlidir ve dünyaya barışın egemen olduğu bunun da yenedünya imparatorluğunun muazzam kazanımı olduğu (Harari, 2015: 367) ifade edilir. Bu durumda neoliberal tarihin bir takım özellikleri kendini doğrudan gösterir ki derli toplu hali ilgili kısmında verilmiştir.

Neoliberal tarihin “teleolojik” yazımına uygun biçimde tarih yazımı ve metodolojisini uyarlamasına dikkat çekmek gerekir. Maksatlılığa hizmet eden diğer önemli yaklaşım da tarih yazımıyla ilgilidir. Bu yazımda insan, pasifleştirilmiştir. Sapiens’e göre eylemde bulunan, insan değildir. Her ne kadar bu sayfaya kadar insanın mit

müdahaleleri de insan hakları, mülkiyet hakları ve özgürlük söylemleriyle gerçekleştirildiğini yani yazarların Britanya “kapsayıcı kurumları”nın muazzam özellikleri için “neoliberal” düzen tesisine fayda sağladığı bağlamını ve bu bağlamdaki gelişmeleri büyük oranda es geçer. Mesela Latin Amerika yönetimleri “sömürgeci kurumlardır” ama bu yöneticilerin ABD ile bağı nedir? Emperyal hegemonya kurumların oluşum ve işleyişini nasıl etkilemektedir? Neoliberal tarih baskın biçimde bu bağı göstermez, Ulusların Düşüşü’nde o ülkelerin sömürücü kurumları vardır sadece. Bu siyasi bağlamın özeti için Bkz: Harvey, 2015: 14-37.

15 Bu tutumun da Hayekçi bir anlayış barındırdığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Zira Hayek, Rousseau’nun temsil ettiği halkçı demokrasiden ziyade Britanya sistemini önemli bulmuş Rousseau’yu sert biçimde eleştirmiştir. Britanya geleneğini “kendiliğinden gelişmiş” kabul ederken kuta demokrasisini “çirkin vesveselerle dolu, rasyonalist, romantik ve ütopyacı” olarak niteler ve halkçı ve devletçiliğini eleştirir. Fransız cumhuriyetçi geleneği totaliter demokrasi kökenine yerleştirir ve rasyonalist ütopyacı düzen düşüncesinin peşinde koştuğunu ifade etmiştir. Biritanya ampirist liberal geleneği hakiki liberalizm olarak konumlandırılır. (Brown, 2021: 79 /111)

kurma, ötekileştirme, dünyayı felakete sürükleyen icraati gerçekleştirme konusunda bol bol yazsa da bunlar bir tarafa bırakılır. (Nasıl olsa tutarlılık durgun zihinlerin oyun alanıdır) Ona göre tarihte seçimde bulunan insan yoktur, “tarihin yaptığı seçimler” vardır ve bunları açıklayamayız ancak bunlar hakkında önemli tespitlerde bulunabiliriz. Bu tespitlerden ilki tarihin seçimlerinin “insanlığın faydası için yapılmamış oluşudur” ve tarihin ilerlemesiyle “insanların iyilik ve mutluluğunun geliştiğine” dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır (Harari, 2015: 241). Bu yargıyı ele almak kanaatimce bu kitabı açıklayabilmek için en önemli anahtarlardan biridir. Burada tarihte eyleyen ve düşünen, bununla hareket eden insanın eylemliliği, seçimleri “tarih”e atfedilerek yine tarih dışı bir tarih hikâyesi kuruluyor. Ve yine tarih hakkında yalnızca kendine yorum alanı açarak, istediği yorumu vaaz etmek için tarihin seçimlerinin açıklanamayacağını fakat hakkında önemli tespitlerde bulunabileceği yüzeysel ayrımında bulunur ki bu da safsatadır.

Bu bir kenara bırakılsa dahi insanlık tarihindeki maksatlı eylemleri, adalete dayalı yahut arayan isyanları, kanunları bir tarafa bırakır ki bu tutum büyük oranda ideolojiktir. Zira bu anlayış zımnen “tarihin sonu” yani liberal kapitalizmin egemenliğin ilanının bir yansımasıdır. Bu anlayış kapitalizmin ve içerisindeki dönüşümlerin doğa yasaları misali boyun eğilmesi gereken “insanlık dışı” “sosyal ötesi” güçlerin eseri olduğu, alternatifsizliği kabullenme anlayışını doğrular. Dolayısıyla Amin’in ifade ettiği gibi katıyen “sosyal ötesi” güçlerin eseri değildir. Bilakis sosyal ilişkilerin ve çatışmaların, dengenin ürünüdür ve farklı sosyal dengelere denk düşen değişik olası seçenekler daima olacaktır (Amin, 2016: 159-160). Ve yine en önemlisi insanların eylemliliğinden hoşnut olmayan Hayek’in yaklaşımının birebir aynısıdır. Hayek’e göre; dünya ekonomisi (sistemi) ulviydi ve aklın ötesinde çalışıyordu. Aklın kötüye kullanılması sistemin yıkımına yol açabilirdi. “Sosyal adalet serabı” peşinde önceden tasarlanmış bir ekonomik eşitlik düşüncesi talep etmek, rekabetin yaratıcı kapasitesinin önünü kapatmak, piyasanın fiyat sinyallerini çırpıp ve sonunda hiçbir beynin tasarlamadığı ama milyonlarca bireyin özgür çabalarıyla gelişen “bir uygarlığın” yıkıcısı olmaktı. Üçüncü Dünya ülkelerinin talep ettiği “sinoptik yanılğı”na karşı dünya ekonomisini kutsallığı savunulmalıydı (Slobodian, 2020: 405-406). Fukuyama’nın Bildirge ve Anayasa’yı değiştirmeye varacağı ifadesinin kökeni sayılabilir. Diğer yandan Sapiens’in yaptığı, Hayek’in tasavvurunu tarihin özü olarak uyarlamaktır, “büyük filozof” tarih üzerine düşünmemekte, düşünülmüş bir kıyafeti “tarih”in bedenine geçirmektedir. Söz konusu eserler, her ne kadar mevcut ekonomik iktidar için bir tarih yazımı olsa da tarihin mevcut durumda da değişmekte olduğu ve değişebileceği açıktır. Ancak Neoliberal tarih, tarihi ve insanı dolayısıyla mevcut yaşayanları uygun gördüğü noktada eylemsizleştirdiği tarihi anlatısıyla bir Neosapiens yaratır.

Sapiens’e göre “tarihin dinamikleri” (bu ifade zımnen amaçlı insanlar yoktur, bu amaçla tarihte eylemde bulunmamış, tarihi etkileyip yön vermemiştir demektir) insanların iyiliğini ve mutluluğunu artırmaya dönük değildir. ... Tıpkı evrim gibi, tarih de bireysel organizmaların mutluluğunu yok sayar, dikkate almaz. Bireyler de genellikle tarihin akışını kendi lehlerine değiştirebilmek için çok bilgisiz ve güçsüzdürler.” (Harari, 2015: 243). Bu açıkça Neoliberal egemen anlayışının tarihe yüklenmesidir. Görüleceği gibi neoliberal tarih Ranke’den beri gelişen bilimsel tarih yazımı anlayışının yarattığı kültürel görkemın neticesi olan “tarih”lerden değildir.

Alıntı yapılan ifadenin empoze ettiği zımni fikirlerden biri egemen güçler dışındakilerin eylemliliğinin beyhude olduğudur. Zira Avrupa’da komünizm korkusu ve işçi hareketleri neticesinde kapitalist egemenin kısmi feragatleri neticesinde 1980’lere kadar “refah devleti”¹⁶ uygulamalarıyla toplumun genelinde bir gelişme olduğu (Özdemir, 2007) kaydedilmektedir. Amin mevcut egemen güç dengelerini “alternatifsiz” kabul etmenin halkları “atalete” sürükleyeceğini (Amin, 2016: 181-182) ve insan eylemliliğini pasifleştiren anlayışların benimsenmemesini salık verir ki tarihteki gelişmeyi sağlayan etkenlerden birinin bu olduğu da aşikârdır. Roma döneminin yoksunluklarında dahi pleblerin eylemlilikle önemli yaşam haklarını kazandığı (Vico,2007) kaydedilir ki bu yalnızca bir örnektir.

Lakin Sapiens’e göre; daha önemli ve faydalı soruları bilimsel sorular olmadığından cevaplamak gerekmez zira bilimin “ne olması gerektiği”ne dair bir tutumu yoktur. Yalnızca din ve ideolojiler bu türden soruları cevaplamaya çalışırlar (Harari, 2015: 272). İnsan yaşamı bilimden ibaret olmadığına göre bu soruları sormanın da cevap aramanın da gereği yoktur anlamına gelir ki bu eksiksiz bir diktatörlük, neoliberal totaliterlik, “libdatarlık”tür. En önemlisi de bu sayfaya kadar din ve ideolojilerin mit ve hikâye sınıfına konumuna itildiğini hatırlatırsak Amin’in işaret ettiği alternatifsizliği nasıl bilim vasıtasıyla kanıtlamaya çalıştığını görürüz. Ancak Sapiens, insanların arayışını baltalamaya uygun olarak “insanları emperyalizmden kurtararak saf, günahsız, otantik medeniyetleri... amaçlayan düşünce ekolleri ve siyasi hareketleri” naiflik yahut “kaba milliyetçilik ve dar kafalılık” (Harari, 2015: 207) olarak niteler. Burada yine egemene karşı çıkmamayı vaaz ederken tarihteki mücadelelerin nitelemesini sözüm ona betimleyerek önemsizleştirir, küreselleşmenin haz etmediği milliyetçiliği ve hak arayışlarını da pejoratif bir biçime sokarak mahkûm eder. Neoliberal tarihin Avrupa merkezci, liberal kapitalist hegemonyayı meşrulaştırıcı tarih kurgusunun Avrupa tarihine yakından bakan kısımlarında da tarihin belleğe ve maksada uygun yeniden inşasına tanık oluruz. Bu ayrı bir makalenin çalışması olacak denli geniş bir konu olduğu için bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Fakat en önemli açıklaması değerlendirilerek ideoloji ve tahrifi daha net gösterilmeye çalışılmıştır.

Sapiens, tarihin dinamiği ve biyolojik evrimin neticesi çerçevesine oturttuğu insanlık tarihi anlatısında, bir dönüm noktasını ele alır. Buna göre 1802’den önce Asya ve Avrupa arasındaki teknolojik farkın çok büyük olmadığına dair bilgi verir ve Osmanlı ve Çin İmparatorluklarıyla aradaki farkın derin olmadığını ifade ederek sorar “peki nasıl oldu da bir sonraki yüzyılda kendileriyle dünyanın geri kalanı arasındaki farkı böylesine açabildiler? Neden askeri-endüstriyel-bilimsel sanayi, örneğin Hindistan’da değil de Avrupa’da gelişti?... İngiltere’nin hemen arkasından Çin değil de Fransa, Almanya ve ABD geldi” (Harari, 2015: 279-280).

16 İnsanların özgürlük ve eşitlik talep ve kazanımlarına neoliberalizm önemli tahriplerde bulunmuştur. 1930’lardan sonra refah devleti uygulamaları ve sömürgecilik sonrası belli bir gelişme olmuşken neoliberalizmle tekelleşme, piyasalaşma, taşeronlaşma ve sosyal hakların kaybı, demokrasinin yitimi, servet dağılımındaki eşitsizlik egemen olmuştur. Neoliberal aklın tırmanışa geçmesiyle, toplumsala yönelik saldırı şirket saldırılarını arttırmış, eşitsizliği meşrulaştırmış, toplumun savunmasız üyelerine yeni ve dizginsiz bir saldırı başlatmıştır. Hukuk önünde “resmi” eşitlik dışında eşitliğe dair kaygıların meşruluğu yok edilmiştir. Ortaya çıkan “özgürlük” siyasal ilkelere baskın çıkmakla kalmamış, kendinden başka ilke bırakmamıştır (Brown, 2021: 32 / 53). Anayasadaki eşitlik ve özgürlüğe tarihsel-biyolojik yorumun bu bağlamda ele alınması gerektiği yeterince aşikârdır.

Esasen bu sorunun cevabı¹⁷, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu hâlâ “gelişmekte olan” ülkeler için hayati önem taşır. Kitabın verdiği cevaba göre; sanayileşme ekonomik ve siyasi bir etken olarak mühim bir fark yaratmıştır ve Rusya, İtalya, Avusturya bu farkı kapatırken Osmanlı ve Çin akamete uğramıştır. Bunun nedeni; Avrupa’da ortaya çıkıp olgunlaşması “yüzyıllar” alan değerler, mitler, hukuki araçlar ve sosyo-politik yapılar bu ülkelerde bulunmadığı gibi kolaylıkla kopyalanıp içselleştirilememesiydi. Buna karşın ABD ve Fransa hemen İngiltere'nin ardından ilerlemiştir çünkü bu devletler İngiliz mitlerinin ve toplumsal yapılarının en mühim veçhelerini paylaşmaktaydı. Oysa Çinliler ve Türkler farklı biçimde düşündükleri ve toplumlarını farklı biçimde örgütlediklerinden bu farkı hızla kapatamamışlardır. (Harari, 2015: 279-280) Dahası 1500 ile 1850 arasında Avrupa teknolojik, siyasi, askeri ve ekonomik potansiyel biriktirmiş ve bu “bir anda” belirgin hâle gelmiştir. Öncesinde ifade edilen Asya ve Avrupa'nın görünürdeki eşitliği “seraptan” ibarettir. Biri çamur ve ahşaptan diğeri çelik ve beton kullanarak kule inşa eden ustalar gibidirler. “Kritik eşik geçildiğinde ahşap ve çamur kule ağırlığı koruyamayarak çökerken diğeri “gözün göremeyeceği” yüksekliğe ulaşmıştır (Harari, 2015: 280-281). Bu anlatının “tarih”i yine “doğal” seyrin neticesi olarak kurguladığı açıktır ve yine Wilhelm Röpke'nin bir anlayışının uyarlamasını görmemek, göz ardı etmek kabil değildir.

Röpke'ye göre de; üçüncü dünyada sanayileşmenin koşulları bulunmamaktaydı. Küresel zenginlik eşitsizliklerini kültürel özcülükle açıklayıp bugünün zengin ülkelerinin durumunu, modern teknoloji ve onun sınai kullanımı zorunlu koşullarına ek olarak “ruhlarına” yanıt veren tikel bir ekonomik örgütlenme biçimine sahip olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. “Bu ruhun oldukça kısıtlı alanlarda yani özgür dünyanın tam gelişmiş sınai ülkelerinde” bulunabilmesi “rahatsız edici” ama gerçek bir olguydu (Slobodian,2020: 284).

Fukuyama'da da benzer bir yaklaşım görüldüğünü hemen belirtmek gerekir. Onun yorumlamasında da “dünya tarihi piyasasının” kararı, mevcut toplumsal örgütlenme biçimini doğurmuştur. Liberal demokrasinin karşısında yaşam gücüne sahip başka alternatifler¹⁸ görünmemektedir ve bu onun üstünlük ve nihailik iddialarını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bütün dünya tarihi sürecini aşmayı başarmış rejim-sistemdir ve kendini kabul ettiren bir sistem olarak tarihin başından beri var olan sorunu çözmeyi ve insanların ihtiyaçlarını karşılamayı başarmış sistemdir (Fukuyama, 2002: 185-186). Peki, hangi insanların sorununu çözüp ihtiyacını karşılamıştır sorusunu sormak gerekir ki neoliberal tarihin “insanlık”ın genelini dikkate alarak yazmadığını

17 Bu konuyu bellek ve tarihsel dönüm noktası bağlamında ele alan çalışma için Bkz: Çalışkan, 2023

18 Harvey 1953 yılında Irak'ta petrol yataklarını millileştiren Musaddık'ın CIA vasıtasıyla devrildiğini ve o tarihten beri de Amerika'nın gücünü, kapitalist ilkelere dayanan ekonomiler tesis etme maksatlı dış politikalar izlediğini belirtir. Bu politika çerçevesinde, daha önce Latin Amerika ülkelerinde uyguladığı politikaları henüz bağımsız olan ülkelere de dayatmıştır. İmtiyazlı ticaret ilişkileri, hamilik, örtülü baskı, klientelizm söz konusu başlıca denetim silahlarıydı ve bu vasıtayla birçok devleti kendisine bağlamış, her türlü karşı hareketi güç yoluyla bastırmış, çeşitli politikalarla sindirmiştir. Gelişmiş kapitalist devletlerle de eşgüdümleme ve SSCB etkisi dışındaki ülkelere “kalkınma” götürmek için DTÖ, OECD, Dünya Bankası gibi kuruluşlar tesis edilmiştir. Hegemon olarak, söz konusu ülkelere mülkiyet sahipleri ve egemenlere liderlik etmiş bu sınıfları arkasına alarak burjuva gücünün egemenliğinin baş aktörü olmuştur. İlimli ancak kapitalist olmayan, sosyalist yada komünist de olmayan her türlü halk hareketi yahut demokratik akımı zorbaca bastırmış, kapitalizmi dönüştüren sosyal demokrat yahut halkçı girişimler acımasızca bastırmıştır. Avrupada dahi sosyal demokrasiyi çökmek için elinden geleni yapmıştır. Buna karşılık sert diktatör Arjantin, Suudi Arabistan gibi rejimler ABD menfaatlerine hizmet ettiğinden kayıtsızca desteklenmiştir (Harvey,2004: 45-51)

hatırlarsak cevabın mahdut kesimi kendini gösterir. Daha önemlisi yine fail olarak insan değil sistem ve dünya tarihinin işaret ediliyor olmasıdır.

Bu noktada tarihsel veri ve olgulara başvurma gereği iktiza etmektedir zira özellikle ABD ve Fransa neden hızlıca kültürleriyle “adapte” olmuşken basit teknolojiye rağmen Çin ve Osmanlı olamamıştır açıklaması bilimsel tarihçilerin tatmin olamayacağı bir anlatıdır. (Fukuyama’nın açıklaması için de bu ifade geçerlidir.) Aynı zamanda Sapiens’in buraya kadar yer verilen ideolojisini de daha iyi kavramamızı sağlar.

Tarihsel verilere göre; Sanayi İnkılabının gerçekleştiği İngiltere 1842’ye dek yedek parçalar dahil olmak üzere sanayi makinalarının ihracatına izin vermemiştir. İlgili alet ve makinaların tesis ve kurulumu için önemli olan kalifiye işçilerin de ülke dışına çıkarılmaları, kaçırılmalarının 1719 yılından itibaren yasaklanmıştır. Aksi duruma cezalar koyulmuş, ülke dışında bulunanların ülkedeki mülk, hak ve vatandaşlıklarının kaldırılması gibi ağır yaptırımlar uygulanmıştır. İşçi yasakları ancak 1825 yılında kaldırılmıştır. (Chang, 2002: 54-55). Görüleceği gibi Çin ve Osmanlı gibi ülkeler kültür yahut düşünceden ziyade engelleme, ambargo’ya maruz kalmışlardır. Bunun kadar önemli diğer bir olgu Osmanlılar ve Mısır 1827 yılında Navarin’de bütün donanmasını İngiltere, Fransa, Rusya emperyalizm ortaklığı karşısında kaybetmiş, 1838 yılında Balta Limanı Anlaşmasıyla serbest ticarete açılmıştır. Liberal ticaretin anlamını kavramak için yine tarihsel verileri ele almak gerekmektedir. Öncülüğü yapan İngiltere’nin neden öncü olduğu ve ABD, Fransa’nın da neden gelişmeyi yakaladığı da bu tarihsel verilerdedir.

Başta kapitalist İngiltere ve ABD olmak üzere Avrupa devletleri “korumacılık” politikalarıyla gelişmiş ve sanayi devrimini gerçekleştirip, sonradan tesis etmenin zararlarını önemli ölçüde azaltmışlardır. İngiltere, sanayisinin tehlike altına girdiğini fark ettiği andan itibaren (1699) sömürge bölgelerinden “mamul mal” ithaline yasak koymuştur. Bundan öncelikle İrlanda’nın yün sanayisinin son bulmasıyla, bu ülke etkilenmiştir. Hindistan’dan ise son derece üstün, mevcut en etkin pamuklu mamul imalat sektörü olan pamuklu ürünlerin ithaline de yasak koyularak çok büyük zararlar verilmiştir. İngiltere, Amerika kolonilerinde imalatın gelişimine mani olmak için bir takım politikalara başvurmuştur. Uygulanan politikaların maksadı, bölgeyi sadece hammadde üretimiyle sınırlamak ve İngiltere ile rakip olabilecek hiçbir imalata müsaade etmemek olmuştur. Ayrıca bu bölgelerin pazarlarını, İngiliz tüccar ve imalatçılarıyla sınırlama politikası da güdülmüştür. Amerikan kolonileri, “hammadde” üretimine itiliyor, Britanya’nın imalatına zararı dokunabilecek olan imalattan caydırılmak amaçlanıyordu. katma değeri yüksek çelik ürünlerin üretilmesi ve sömürgelelerin tamamından, İngiliz ürünleriyle rakip olabilecek bütün ürünler ithalatı da yasaklandı (Chang, 2002: 22-23 / 51-52).

Britanya’nın 1840’larda tedrici olarak laissez-faire politikasına geçmeden önce korumacı yüksek gümrük tarifeleriyle beraber “infant” yani gelişmemiş-bebek sanayilerini koruyup geliştirmiş, ithal Hint kumaşına karşı korumacı politika izlenmiş ve Hint ekonomi-sanayisine darbe vurulmuştur. Bu politika diğer Avrupa devletleri ve bağımsızlığını kazanmaya müteakip ABD tarafından da uygulanmıştır. Koruma, birçok gelişmiş ülkenin kalkınmasında anahtar bir rol oynamıştır, bunu güçlendirecek ek politikalar da uygulanmıştır. Amerikan Bağımsızlık savaşının çıkmasının önemli

nedenlerinden biri bu politikalar olmuştur. ABD ve Britanya, müdahaleci sanayi ve ticaret politikalarını yetkin olduktan sonra da etkin olarak uygulamayı sürdürmüştür. Bu politikalar “infant” sanayinin geliştirilmesine katkı sağlamak üzere ithal mallara önemli vergiler getirme üzerine şekillenmiştir. Yerli imalatçıların ithal ürünlerin girişiyle ortaya çıkacak rekabetten korunması amaçlanmış ve bu yolla ortaya çıkacak mamulün ihracatı için primlerle desteklenmesi gibi politikalar izlenmiştir. İngiltere laissez-faire’i savunma ve teşvik etmesi esasen kendi yükseldiği merdiveni, geriden gelenlerin tırmanmasına mani olmak için itelemiştir. Laissez-faire politikası İngiltere’de de çok uzun sürmemiş 1846 sonrası ve 1850’lerde gerçek anlamda başlamış ve 1880’lerde kimi Britanyalı güçlü imalatçıların koruma kararı talep etmiştir. Yüzyılın sonuna gelindiğinde imalat alanındaki üstünlüğün yitirmeye başlanmasıyla yeniden korumacı politika tatbik edilmiş ve 1932’de serbest ticarete son verilmiştir. ABD ise korumacılığı en fazla uyguladığı dönemde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olur. Japonya, Güney Kore ve kalkınan Asya ülkeleri bu minval üzere politikalar izlemişlerdir (Chang, 2002: 47-50).Çin ve Osmanlı İmparatorluklarının düşünce ve toplum yapısının farklı olduğu doğrudur ancak Rusya’dan Kore’ye kadar gelişmiş ülkelerin gelişmesini sağlayan “nesnel politikalar” olduğu görülebilmektedir. Bunun anlamı neoliberal açıklamaların ne doğal, ne evrim, ne tarihin dinamiği olarak “alternatifsiz” olduğudur. Aynı zamanda coğrafyamızda izlenmesi gereken politikaların da hatalı olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede neoliberal tarihleri okumanın daha sağlıklı olacağı açıktır. Bu noktada söz konusu eserlerin sonraki bölümlerindeki Avrupa tarihinin ele alınışını değerlendirmek, Avrupa merkezliği ele almak gerektiğini belirtmek gerekir ancak bu çalışmanın konusu değildir.

Sonuç ve Değerlendirme

Slobodian dünya ekonomisi, dolayısıyla hepimizin yaşamını hangi ilkelerin yönetmesi gerektiğini belirlemek için süren bir mücadelenin öyküsü olduğunu ancak zaferi olmadığını (Slobodian, 2020: 54) ifade eder. Bununla beraber kolektif belleğin durumu, mücadelenin seyrini biçimlendirecek en önemli hususu teşkil eder ve mücadelenin anlaşılabilmesi için öncelikle belleğin savunma araçlarıyla, (özellikle “gerçek tarih”le) teçhiz edilmesi gerekir. Bunun için de kavramsallaştırma, kategorilendirme vasıtasıyla okuyucuya sunulanları bir nebze somutlaştırarak daha iyi tanımak gerekir. Bu makale de bu maksatları karşılamak için bir giriş çalışmasıdır.

Kolektif bellek çalışmaları her inanç, ideoloji, devlet ve tasavvurun bir “tarihsel bellek” oluşturduğunu göstermiştir. Bu belleklere dair çalışmalar tarih araştırmalarındaki kavrayışa bir boyut daha eklemiştir. 19. yüzyıldan beri bilimsellik iddiasını güçlendiren ve buna uygun çalışan tarihçiler toplumu aydınlatmak, kültürü geliştirmek için önemli çabalar sarf etmiş, kimi hataların kaçınılmaz malullüğüyle beraber kavrayışı güçlendirip tarihi anlamaya katkı sunun geniş bir külliyat ortaya koymuştur. Bu külliyatın bir kısmı Marksizmden bir kısmı, feminizmden bir kısmı kapitalizmden, bir kısmı milliyetçilikten ve diğer birçok çeşitli ideoloji ve inançlardan etkilenmişlerdir ancak bu etkilenmeye rağmen önemli bir bilimsellik çabası ve subjektifliğin sınırlanması çabasını gösterdikleri görülmüştür. Ortaya çıkan metodolojik ilkelere

azami ölçüde uyulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bunda 19. yüzyılda egemen olan insan hakları ve Marksizmin toplum ve insana, geleceğine dair bir vicdan ortaya koymuş, kitleleri etkilemiş olması da etkili olmuş olabilir. Bu süreçte çeşitli anlayışlardan etkilenmiş tarih eserleri günümüze kadar yazılmış ve yazılmaktadır ancak “neoliberal tarih yazımı” kavramsallaştırması henüz yapıp özellikler saptanmamıştır. Bu çalışma neoliberal egemen dönemde neoliberal tarihin ortaya koyduğunu savunmaktadır. Burada da belli başlı özellikleri sıralanacaktır.

Bilhassa Sapiens’de ve ardından Fukuyama’da görüldüğü gibi bu tarih yazımı “teleolojiktir” yani tarih neoliberal egemenlik için sürüp gelmiş, bu egemenliğe hizmet etmek için çalışmıştır. Ulusların düşüşünde de tarih İngiliz yönetiminin nadideliğini ortaya çıkarmıştır anlayışını ana fikir olarak görürüz ancak olumsuzluktan da söz edilmiştir. Bununla beraber olumsuzluktan söz etmenin dogmatik görünmemeye hizmet eden bir tutumdan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira Sapiens’de de anlatı teleolojik kurulmuştur ancak metin içinde olumsuzluktan söz edildiğini görürüz. Tarih yazımı ve metodolojisinin gelişimiyle güçlenen kavrayışlar karşısında kısır bir teleolojik görüntü verilmek istenmemiş olsa gerektir ancak anlatılar baskın bir biçimde bu özelliktedir. Metin ve tarih teleolojik görüşle oluşturulduktan sonra iradilik yahut olumsuzluktan söz etmek tarih yazımsal bir taktikten, imaj oluşturmaktan kaynaklanmıştır demek hata olmaz. Bu yüzden Neoliberal Tarih temelde “Neoliberal Tarih Mitolojisi” adlandırmasını hak edecek özelliklere sahiptir demek yerinde bir betime tekabül eder. Bu mitolojik kuramın belli başlı özellikleri şu biçimde özetlenebilir.

Bu tarih anlayışında hakikat arayışından ziyade hakikat iddiasının kanıtlanma çabası baskındır. Olgulara kulak vermekten ziyade ideolojik ses eklenmiştir. / Toplum ve bireyden ziyade ekonomik sistem ve ona egemen sınıfların hegemonyasına önem verilmiştir. /Bilhassa bu iki özellikten dolayı tarihi olay ve süreçler baskın bir biçimde seçmeci ve göz ardı edicidir. /Bu tarih yazımı fatalist yani kadercidir.(aynı zamanda bu anlayışı telkin edicidir) Bu fatalizm teleolojik olmasından kaynaklandığı gibi Sapiens’de evrimin kaderci rolle ele alınmasıyla kati olarak vurgulanmaktadır. /Bu yaklaşımla insana tarihte pasif bir rol verildiği gibi günümüz ve gelecekte de eylemlerinin ve bir noktada yaşamlarının kıymetsiz olduğu telkin edilmektedir. / Medeniyetlerin önemli bir kısmı ikinci sınıfsallaştırılmıştır. /Geçmiş gibi günümüz de hatalı anlatılmakta, geleceğin insanın elinde olmadığı telkin edilmektedir. Dolayısıyla esasında tarihi tasfiye eden bir tarih anlatısı inşa edilmektedir. Tarih ve insan kavrayışını noksan kılan bir tarih türüdür. /Tarihe dair yahut tarihteki hakikatler aranmamakta, kabul ve ilan edilmiş bir hakikat tarihsel verilerin subjektif ve tahrif edilmiş biçimde kullanılmasıyla “kanıtlanma”ktadır. /Emperyalizm ve sınıf başta olmak üzere toplumsal gerçeklikler ve farklılıklar tarihten büyük oranda silinmiş yahut önemi hafifsenmiştir. /Kati bir kültürel özcülük ve Avrupa-merkezcilik egemendir ve yeniden üretilmektedir. Tüm tarih bu Avrupamerkezcilik tahtının gerisinde reverans halindeymiş gibi bir portre çizilmektedir. /Tarihsel süreklilikler göz ardı edilmektedir yahut kasti olarak perde arkasına itilmektedir. /Tarihsel süreçsellik ve bağlamsallık neredeyse söz konusu değildir. / Özellikle Sapiens’de Marksizm ve İslâm örneğinde olduğu gibi din ve ideolojiler ve bu türden kategoriler aynı kategori altında değerlendirilerek analitik düşünmeden uzaklaştırıcıdır. Bir çocuğun boyama kitabı resim sanatına ait olmadığı gibi bu türden analitik araçlardan yoksun ifadeler de tarih düşüncesi

değildir. /Rasyonel nitelikli kategoriler ortadan kaldırıp tarih-dışı karşılaştırmalarla ikame edilmiştir. /Analitik olmaktan ziyade uyarlamacı zira teleoloji daha önce başka ideolojilerin de meşruiyet aracı olmuştur. /Kavrayışı güçlendirici değil zedeleyici anlatı yapısına sahiptir. /Objektiflik çabasının yansımasından ziyade keskin bir sübjektiflik kendini dışa vurmaktadır. /Post-modern tarih eleştirisini metodolojik fayda için kullanmak yerine maksatlılığın aracı olarak kullanır. /Çok disiplinli ancak tek maksada- ideolojik maksada odaklı. Disiplinler bir teleoloji altında disipline etmeye güdümlü. / Tarihsel anlayış bakımından kaliteli bir kavrayış oluşturamayacak düzeyde ve faydalanılan disiplinlerin kalitesini de bu düzeye çekilmiştir ancak neoliberalizmin kendisi de insanlığa nitelikliliği layık bulmadığından tarih anlayışı da bundan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. & Robinson, J. (2014), *Ulusların Düşüşü*, (Çev.Faruk Resim Velioğlu), İstanbul: Doğan Yayıncılık
- Amin, S.(2016), *Liberal Virüs*, çev: Fikret Başkaya, Yordam Kitap
- Bilgin, N. (2007), *Kimlik İnşası*, İzmir: Aşına Kitaplar
- Boyer, P. (2015), “*Anılar Ne işe yarar: Hatırlamanın biliş ve kültürle ilgileri*” Zihinde ve Kültürde Bellek içinde (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul, s. 14-18.
- Brown, W. (2017), *Halkın Çözülüşü*, (Çev. Barış Engin Aksoy), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brown, W. (2021), *Neoliberalizmin Harabelerinde*, (Çev. Bülent Doğan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Chang, H. (2002), *Kicking Away the Ladder*, Anthem Press, London, Cambridge
- Clarke, S. (2007), “*Neoliberal Toplum Kuramı*” Neoliberalizm-Muhafiz Bir Seçki içinde (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 91-105.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (Çev. Barış Engin Aksoy), İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, S. (2023). *Kadro Dergisinden Ekşi Sözlüğe Kolektif Bellekte Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Dumenil, G. & Levy, D. (2007), “*Neoliberal (Karşı) Devrim*” Neoliberalizm-Muhafiz Bir Seçki içinde (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 25-41.
- Fukuyama, F. (2012), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Profil Yayınları.
- Harvey, D. (2014), *Yeni Emperyalizm*, (Çev.Hür Güldü). İstanbul: Everest Yayıncılık,
- Harvey, D. (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev.Aylin Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul, Metis Yayınları.
- Kazgan, G. (2016), *Liberalizmden Neoliberalizme*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LeGoff, J. (2020). *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?* (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lewontin, R. C., Rose, S, & Kamin, L.J. (2015), *Genlerimizden İbaret Değiliz*, (Yay. Haz. Gülten Kurt Gevinç) İstanbul: Yordam Kitap.
- Margalit, A. (2004), *The Ethics of Memory*, London, England.
- Misztal, B. (2003), *Theories of Social Remembering*, Maidenhead, Philadelphia,USA.
- Munck, R. (2007). “*Neoliberalizmin Siyaseti*” Neoliberalizm-Muhafiz Bir Seçki içinde (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 106-122.

- Özdemir, Süleyman (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Palley, T. (2007), “*İktisat Biliminde Paradigma Kayması*” Neoliberalizm-Muhalef Bir Seçki içinde, (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 42-58.
- Quataert, D. (2013), *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, (Çev. Tansel Güney).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ricoeur, P. (2012), *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev. M. Emin Özcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Saad-Filho, A. & Johnston, D. (2007), “*Giriş*” *Neoliberalizm-Muhalef Bir Seçki içinde* (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 13-24.
- Shaikh, A. (2007), “*Neoliberalizmin İktisat Mitolojisi*” Neoliberalizm-Muhalef Bir Seçki içinde (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), İstanbul, s. 76-90.
- Slobodian, Q. (2020), *Küreselciler: İmparatorluğun Sonu ve Neoliberalizmin Doğuşu*, (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
- Thompson, P. (1999), *Geçmişin Sesi*, (Çev. Şehnaz Layıkel), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Tilly, C. (2016), *Avrupa’da Devrimler 1492-1992*, (Çev. Özden Arıkan). İstanbul: Alfa Yayınları
- Traverso, E. (2009), *Geçmişin Kullanma Kılavuzu*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Versus Kitap.
- Vico, G. (2007), *Yeni Bilim*. (Çev. Sema Önal), Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Wertsch, M. (2004), *Voices of Collective Remembering*, Cambridge University Press,
- Yuval Noah, Harari (2015), *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, Kolektif Kitap, İstanbul.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.

Extended Abstract

The study of historical knowledge in the collective memory of individuals, communities and nations constitutes a branch of collective memory studies. In the last century, works of history have generally been prepared within the paradigm of the nation-state and memories have been dominated by narratives within the context of this paradigm. However, since the 19th century, the understanding of the scientific rigor of history has also become dominant. These written and disseminated works have gained an important place as the memory of large segments of society. Historical researchers have been influenced by ideas such as Marxism, feminist theory and post-colonialism, while paying attention to being scientific. The historical narrative of neoliberalism, which is the dominant ideology today, has not yet been categorized. This article aims to fill this gap.

Since 1980, it is understood that the “neoliberal order” has also started to create memory through historical narrative. It is thought that the historical memory that neoliberalism wants to create cannot be determined without knowing what neoliberalism is and its understanding of human and world imagination. Therefore, the elements of the neoliberal understanding that dominates our period have been identified. After this determination, some of the popularized history books were evaluated. As a result of this evaluation, especially due to the limited space of this article, three works were analyzed.

Undeniable similarities were found between the main works of memory-forming history that were found to be written in accordance with the neoliberal understanding. The fact that these similarities are prioritized by neoliberal theory has been taken into consideration. The first prominent example in this regard is Francis Fukuyama’s “The End of History and the Last Man”.

Yet, the most important historical works of neoliberalism have not yet been categorized and their characteristics have not been questioned. In this study, what neoliberalism is and how it manifests itself in the major works of neoliberal historiography have been examined, and their characteristics have been identified based on their main works. Due to the limits of the study, an evaluation was made on “Sapiens”, which can be called the masterpiece of neoliberal history. It is investigated how the neoliberal conception of man and the world in this work deals with the writing of history. The dominant influence of Friedrich A. Hayek and Wilhelm Röpke, who have an important place in the neoliberal understanding of society and the world, has been found. However, considering that only Sapiens would be incomplete, “The End of History and the Last Man” and “The Fall of Nations” were also analyzed and the characteristics of neoliberal history were identified. Methodological comparison, utilization of scientific findings, historical research methods and conformity with “history” were also questioned.

An attempt has been made to shed light on the use of interdisciplinarity in the context of neoliberal understanding. This article is a first in terms of conceptualizing “neoliberal history” and trying to identify the characteristics of historiography. It is proposed that the main themes of neoliberal history such as the last man, sapiens, liberal culture construct “Neosapiens” and aim to create a historical memory in accordance with it.